

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра журналістики

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Васильченко В'ячеслав Миколайович

_____ 2022 р.
«__» _____

ДИПЛОМНА РОБОТА

ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»

МОВА ВОРОЖНЕЧІ В УКРАЇНСЬКИХ ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ

Виконавець: Антонов Олександр Сергійович _____

Керівник: д-р філол. наук, проф.

Шульгіна Валентина Іванівна _____

Нормоконтролер: канд. пед. наук, доц.

Остапчук Світлана Сергіївна _____

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ТЕМУ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В ОНЛАЙН-ЗМІ	8
1.1. Загальний огляд наукових досліджень на визначену тематику	8
1.2. Зміст поняття «мова ворожнечі»	11
1.3. Види мови ворожнечі.....	13
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. ВІД «МОВИ НЕНАВИСТІ» ДО «ГЕЙТСПІЧУ»: ІСТОРІЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ У МАСМЕДІА	20
2.1. Мова ворожнечі у ЗМІ 1991-2000.....	20
2.2. Мова ворожнечі у ЗМІ 2000-.....	28
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. _МОВА ВОРОЖНЕЧІ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	45
3.1. Порівняльний моніторинг українських та російських онлайн-ЗМІ.....	45
3.2. Роль мови ворожнечі у соціально-політичних конфліктах	61
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що питання мови ворожнечі набуло суттєвого значення для розвитку суспільної толерантності у системі соціально-культурних цінностей, яку і формують масмедіа, адже лексика журналістських видань може бути як нейтральною, так і дискримінаційною. Дослідження використання мови ненависті в українських ЗМІ дає змогу зрозуміти і проілюструвати як і для чого її використовують та у якому стані на сьогодні перебуває визначена проблема, адже агресивна лексика має властивість модифікуватися з плином часу, адже нові соціально-політичні події у світі провокують появу нових лексичних одиниць.

Питання використання мови ворожнечі набуло нового рівня актуальності в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, адже подібні збройні конфлікти завжди слугують майданчиком для інформаційних війн з використанням мови ненависті.

Також слід зазначити, питання використання мови ворожнечі в українських онлайн-виданнях вже довгий час є актуальним, адже Україна перебуває у стані гібридної війни.

Окрім того, якщо абстрагуватися від подій в Україні, питання толерантності у сучасному багатокультурному соціумі, у якому співіснують різні цінності, погляди і позиції, є надзвичайно актуальним. Адже діалог у цьому суспільстві часто призводить до конфліктів, на які безпосередній вплив мають і засоби масової комунікації, які висвітлюють суспільне життя.

Також, з законодавчої точки зору, мова ворожнечі у різних країнах до мови ворожнечі можуть по-різному ставитися: деякі держави юридично захищають агресивну лексику, спираючись на те, що вона є елементом свободи слова, а деякі, навпаки, ставляться до неї дуже категорично.

Через це обране питання потребує адекватного, неупередженого та всебічного розкриття, тому наше дослідження покликано зробити свій внесок у науковий фонд.

Метою роботи є виявлення та систематизація випадків мови ворожнечі в українських і зарубіжних засобах масової інформації у період незалежності України.

Поставлена мета зумовила наступні **завдання** для її досягнення:

- Розкрити зміст поняття «мова ворожнечі»;
- Розглянути головні етапи розвитку проблеми;
- Уточнити види мови ворожнечі;
- Дослідити тенденції ужитку мови ворожнечі в інтернет-ЗМІ;

Об'єкт дослідження – журналістські публікації, в яких використовується мова ворожнечі.

Предмет дослідження – особливості використання мови ворожнечі в українських та зарубіжних інтернет-ЗМІ.

Під час розкриття питання мови ворожнечі в онлайн-ЗМІ буде використано ряд **методів**, що допоможуть дослідити проблему з усіх сторін.

До основних методів слід віднести аналіз, синтез, метод контент-аналізу та моніторинг.

Перші два – невід'ємна складова адекватного та неупередженого дослідження. За допомогою синтезу ми з'ясуємо ступінь вивченості питання у науковому колі, а також простежимо головні тенденції у роботах на визначену тематику. Другий загальнонауковий метод – аналіз – потрібен для виокремлення суттєвого від несуттєвого і сформулювати власні судження.

Метод контент-аналізу є значущим елементом об'єктивності визначених положень, адже за допомогою нього ми досліджуємо випадки використання мови ворожнечі в інтернет-ЗМІ як проблему соціальної дійсності, тобто те, як мова ворожнечі «віддзеркалюється» у соціумі. Ми будемо послуговуватися цим методом для аналізу усіх наведених у нашій роботі випадків мови ненависті.

Моніторинг знайде своє відображення у дослідженні подій, що зумовлюють використання журналістами мови ворожнечі у своїх матеріалах. Цей метод покликаний для збору журналістських матеріалів, пов'язаних з певними подіями у суспільстві. Адже використання мови ворожнечі, як правило, пов'язано зі змінами у суспільстві, політиці тощо.

До інших методів, потрібних для всебічного розкриття проблеми гейтспічу в онлайн-ЗМІ ми також зараховуємо історичний метод, метод систематизації, компаративний метод та лексичний аналіз.

Історичний метод використовуватиметься для розгляду мови ворожнечі в онлайн-ЗМІ як явища, що розвивається з плином часу і перебігом певних подій. За допомогою нього ми більш поглиблено розкриємо проблемне питання і досягнемо об'єктивніших висновків.

Метод систематизації призначений для розподілення об'єктів дослідження згідно з їхніми якістьми. Систематизація зумовлюється розглядом певного об'єкта як частини єдиної системи.

Важливим для систематизації є компаративний метод, за допомогою якого ми розглянемо випадки використання мови ненависті, адже приклади гейтспічу будуть як українські так і зарубіжні. Тому досить важливим є знаходження в них інтертекстуальності.

Лексичний аналіз також є невід'ємною ланкою дослідження питання мови ворожнечі в онлайн-ЗМІ. У роботі на таку тематику мовні одиниці агресивної лексики необхідно виокремлювати із системи, охарактеризувати їхні специфічні та спільні риси і зробити певні висновки про вплив конкретної мовної одиниці на систему єдиного цілого.

Теоретичною базою дослідження є роботи Богданової І., Лептуги О.[1]; Букіної Н.[2]; Дуцик Д [6]; Ісакової Т. [8]; Васківської О. [3], Мельникової-Курганової О. [12], та інших.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: удосконалено класифікацію видів мови ворожнечі відповідно до українсько-російського контексту; запропонована власна періодизація

становлення проблеми використання мови ненависті в українських онлайн-виданнях; сформульовано власне визначення поняття «мова ворожнечі»; досліджено застосування мови ворожнечі як інструменту маніпуляції.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані положення можуть дати більш широке уявлення про стан проблеми використання мови ворожнечі в українських ЗМІ. Матеріали магістерської роботи можна використовувати під час вивчення журналістичнознавчих дисциплін.

Апробація одержаних результатів:

- Науково-методологічний семінар «Права людини: відображення у медіа просторі»;
- Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки»;
- X Всесвітній конгрес «Авіація в XXI столітті – Безпека в авіації та космічні технології».

Публікації:

- Антонов О., Лашкіна М., Мова ворожнечі на українському телебаченні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Політ» / Факультет міжнародних відносин Національний авіаційний університет; за загальною редакцією Ю. О. Волошина. – Київ: Національний авіаційний університет, 2022. – С. 272-275.
- Антонов О., Шульгіна В., Види мови ворожнечі в умовах трансформації онлайн-ЗМІ: X Всесвітній конгрес «Авіація в XXI столітті» – «Безпека в авіації та космічні технології». – Київ: Національний авіаційний університет, 2022.
- Антонов О., Лашкіна М., Мова ворожнечі в українських інтернет-ЗМІ: Науково-методологічний семінар «Права людини: відображення у медіа просторі». – Київ: Національний авіаційний університет, 2022.

Структура роботи

Структура та обсяг курсової роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи 81 с., з них 72 с. основного тексту. Загальна кількість використаних джерел, що подаються у відповідному списку, складає 64 позиції.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ТЕМУ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В ОНЛАЙН-ЗМІ

1.1. Загальний огляд наукових досліджень на визначену тематику

У світовій журналістиці питання використання мови ворожнечі завжди було актуальним, адже ця тема завжди є предметом дискусій. А отже наукові розвідки, покликані внести свою долю у вирішення проблеми застосування мови ненависті у ЗМІ, є важливим елементом журналістикознавства. Тому ми вважаємо за потрібне розглянути декілька основних та найновіших досліджень науковців, у яких тим чи іншим чином аналізується визначена проблематика, адже одним з найголовніших показників якості наукової розвідки є робота автора з дослідженнями попередників.

Перш за все треба наголосити на тому, що питання мови ворожнечі в ЗМІ є досить вивченим, адже ця проблема залишається завжди актуальною. Через це втрачається сенс розгляду кожної наукової розвідки на цю тему, так як їх дуже багато і велика частка з них банально можна вважати застарілими. Проте якщо сфокусуватись на темі мови ненависті власне в онлайн-ЗМІ, то тут вже не так багато свіжих досліджень, тому що діджиталізація українських ЗМІ почала відбуватися не так давно. За даними державного проекту «Тиждень», у 2018 році аудиторія онлайн-ЗМІ в Україні сягнула відмітки 23 млн користувачів в місяць, у той час як населення країни, за інформацією Держстату, складало 42,3 млн осіб [31].

Окрім того, після початку повномасштабного вторгнення російської армії на територію України, як українські, так і російські онлайн-ЗМІ почали все більше користуватися мовою ворожнечі, тому ми маємо розкрити, чому так сталося і який контекст супроводжує агресивну лексику.

Розгляд праць відбуватиметься згідно хронології публікацій для того, щоб адекватно з'ясувати етапи дослідження і стан визначеної проблеми. Почнемо з розвідки В'ячеслава Гнатюка «Мова ворожнечі» в російсько-українській війні 2014-2015 років на національна самосвідомість українців» [5]. Робота цікава тим, що розглядає проблему розширення лексичного складу мови ненависті під час загострення соціально-політичного конфлікту. Подібні конфлікти є потужними рушіями до модифікації мови ворожнечі. Дослідження містить у собі прекрасні ілюстрації випадків уживання мови ненависті, але все ж таки носить у собі дещо абстрактний характер. Так сталося через те, що автор переважно не підкріпив свої судження реально зафіксованими прикладами, хоч у роботі і містяться деякі приклади мови ворожнечі, які автор «десь почув».

Також заслуговує уваги дослідження Тамари Ісакової «Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору» [8]. У роботі аналіз використання мови ворожнечі підтверджений історичними прикладами, які зображують гейтспіч як інструмент маніпуляції та розпалювання жорстоких конфліктів, які подекуди навіть могли перерости у війни. Окрім того, проблему мови ненависті автор тут розглядає з точки зору психології, що є досить важливим моментом синтезу наук, що дозволяє розкрити питання у зовсім новий спосіб.

Цікавішою у рамках досліджуваної проблеми є робота Світлани Фіялки «Мова ворожнечі на сторінках проросійських інтернет-медій у соціальних мережах» [17]. Автор чудово розглянула приклади вживання мови ненависті у соціальних мережах, а також розібрала етимологію окремих лексичних одиниць. Важливим моментом є те, що дослідниця приділила увагу українським онлайн-ЗМІ, які намагаються протидіяти використанню мови ворожнечі, протиставивши їх російським інтернет-медіа, які навпаки досить активно вдаються до агресивної лексики.

Надзвичайно актуальним є також робота Анни Глушко під назвою «Візуальні засоби мови ворожнечі як інструмент інформаційної війни» [4], адже у цьому випадку увага приділяється не стільки мовленнєвим одиницям мови

ненависті, скільки їх візуальному зображенню. До таких зображальних засобів впливу автор відносить оброблені фотографії, «фотожаби», інтернет-меми і ілюстрації, створені від руки або за допомогою комп'ютерних програм. Такий вид мови ворожнечі може бути як допоміжним матеріалом для основного тексту, так і самостійною одиницею, направленою на виклик емоції в глядача. На сьогоднішній день візуальні засоби мови ненависті все більше розповсюджуються серед користувачів соціальних мереж, адже являють собою спрощений інструмент впливу.

Останнім важливим для розуміння стану досліджуваної проблеми є робота Ганни Сарміни «Особливості функціонування мови ворожнечі в інтернет-просторі» [15]. У розвідці автор розглянула гейтспіч як феномен, також уточнила фактори, які впливають на його розвиток. З розглянутих робіт це єдине дослідження, у якому проблема використання мови ненависті розглядається абстраговано, тобто не у контексті російсько-українського конфлікту.

Таким чином, підсумовуючи, можна стверджувати про те, що такий потужний інструмент маніпуляції як мова ворожнечі розглядається дослідниками переважно у контексті досить напружених російсько-українських суспільно-політичних відносин, які на сьогоднішній день досягли критичної точки. Такий спосіб висвітлення проблеми є цілком доречним і обґрунтованим, адже українські науковці мають можливість наглядно простежити розвиток і становище визначеної проблеми.

Окрім того, у своїх розвідках автори досить часто розглядають проблему використання мови ворожнечі абстраговано, без прикладів, або з ними, але без належного приділення уваги контексту, історичного та суспільно-політичного фону. Тому у нашому дослідженні ми розглянемо випадки гейтспічу у ЗМІ не тільки як наукову проблему, а ще й як явище, що має причинно-наслідкові зв'язки із суспільством та подіями у світі.

Жодна наукова робота не обходиться без розкриття тих чи інших дефініцій, потрібних для розуміння проблеми, що порушується. І для того, щоб почати

власну розвідку за обраною тематикою, пропонуємо розглянути питання визначення досліджуваного нами терміну «мова ворожнечі».

1.2. Зміст поняття «мова ворожнечі»

На сьогоднішній день чітко окресленої дефініції чим саме є мова ворожнечі не існує, але ми пропонуємо розглянути поняття, пропоноване одним з основних міжнародних словників – Кембриджським, тому що він є одним із взірців об'єктивності та точності визначень термінів. Отже, згідно з Кембриджським словником, мова ненависті – це публічний виступ, що виражає ненависть або закликає до насильства по відношенню до особи чи групи на основі таких ознак, як раса, релігія, стать чи сексуальна орієнтація. Ми погоджуємося з таким визначенням, адже воно є досить ємним і на базовому рівні дає зрозуміти що собою представляє агресивна лексика.

Однак пропонуємо також звернутися до юридичних документів різних країн, у яких тим чи іншим чином висвітлено поняття мови ненависті. Це є важливим моментом, адже станом на сьогоднішній день існує дуже багато дискусій о закріпленні поняття «мова ворожнечі» у законодавстві тієї чи іншої країни. Тому на юридичному рівні до гейтспічу країни світу ставляться абсолютно по-різному.

Закони Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії містить у собі кілька законодавчих актів щодо розпалювання ненависті. Серед них «Закон про громадський порядок» і «Закон про расову і релігійну ненависть», які забороняють будь-які агресивні висловлювання, що мають на меті погрози. Покарання у такому випадку може варіюватися від штрафу до тюремного ув'язнення.

У Сполучених штатах Америки ситуація рівно протилежна: Конституція не те що ніяк не карає випадки користування мовою ворожнечі, а навпаки, навіть захищає її. Це регулюється Першою поправкою до Конституції США, у якій йдеться про те, що Конгрес (законодавчий орган США) не буде зазіхати на

свободу слова і свободу преси. Тобто, згідно закону, будь-який американець має право на критику будь-чого: ісламу, євреїв, нелегальних іммігрантів, демократів чи республіканців. Проте, наприклад, погрози вбити когось на ґрунті расової нетерпимості вже є злочином. Це визначається як справжні погрози або підбурювання до неминучих злочинів проти будь-кого.

В українському законодавстві поняття «мова ворожнечі» відсутнє, проте ч.1 ст. 161 Кримінального Кодексу України [64] встановлює відповідальність за «розпалювання національної, расової, чи релігійної ворожнечі та ненависті», а також за «встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Стаття передбачає покарання у вигляді штрафу у розмірі від двохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів громадян. Також випадки розпалювання ненависті в Україні регулюються законами «Про інформацію» [57], «Про телебачення і радіомовлення» [59] і «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [55], які передбачають недопускання систематичного використання агресивної лексики на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожості.

На наш погляд, перелічені акти українського законодавства недостатньо ефективно регулюють питання поширення мови ненависті, адже в них не прописані чіткі критерії того, як визначити що являється мовою ворожнечі.

Також пропонуємо здійснити огляд міжнародних нормативно-правових актів, які визначають мову ворожнечі та встановлюють її межі.

Перш за все хотілося б згадати трактування терміну «мова ненависті» у рекомендації номер R (97) 20 Комітету міністрів у галузі засобів масової інформації та інформаційного суспільства Ради Європи, де визначено, що мовою ворожнечі є будь-які висловлювання, які мають на меті вияв нетерпимості, агресивного націоналізму, етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо мігрантів.

Також мова ненависті регулюється цілою низкою міжнародних конвенцій, пактів і декларацій, розроблених CERD, ООН, ЮНЕСКО та іншими. Варто відзначити те, що хоч усі визначення, представлені у різноманітних документах, і схожі між собою, але окремої дефініції терміну не існує, адже різні акти по-різному класифікують її.

Проте, зібравши спільні ознаки, наявні у визначеннях, у рамках нашої роботи ми можемо навести власне. Отже, мова ворожнечі – це агресивні, необґрунтовано принизливі та дискримінаційні висловлювання, аудіо-відеоматеріали і зображення, що мають регулюватися на законодавчому рівні.

Таким чином ми висвітлили зміст поняття «мова ненависті», проте цікавішим є питання її класифікації, адже, насправді, вона дуже різноманітна і може бути різного ступеня м'якості. Окрім того, гейтспіч має дуже багато видів прояву, що теж потребує нашої уваги, а отже пропонуємо розглянути це питання.

1.3. Види мови ворожнечі

Для глибшого розуміння потенційного негативного впливу мови ненависті, на наш погляд, слід розглянути її види, які допоможуть систематизувати випадки її використання.

Перш за все, хотілося б почати з того, що мову ворожнечі можна класифікувати за формою її прояву. Отже, гейтспіч може мати:

- Лінгвістичний прояв, який може бути у тексті, мовленні або, наприклад, у піснях;
- Візуальний прояв, похідними від якого можуть бути інтернет-меми, фотожаби й відеоматеріали, що їх містять.

Тут слід зауважити, що зображення в основному слугують інструментом ілюстрування текстової частини мови ненависті. Таким чином автор розважає читача, через фотоколажі, демотиватори, меми, малюнки йому вдається

отримати сильніший вплив на свідомість читача або глядача, адже мова ворожнечі перш за все розрахована на звернення до емоцій реципієнта.

Слід зазначити, що візуальний прояв гейтспічу може мати навіть подекуди більш тяжкі наслідки для суспільства, адже, як правило, інтернет-меми є дуже «вірусним» явищем, яке закріплюється серед користувачів Мережі і може слугувати навіть інструментом спілкування. Такі інструмент мови ненависті сильніше «викарбовується» у свідомості людей. Інтернет-меми, як правило, лише дегуманізують ту чи іншу групу осіб, але подекуди зустрічаються й такі, що прямо закликають до насильства. Звідси виникає потреба у класифікації мови ворожнечі за рівнем тяжкості наслідків для суспільства.

Отже, мову ненависті можна класифікувати за декількома її характеристиками, почнемо з рівня тяжкості її наслідків, які умовно можна поділити на м'який, середній та жорсткий.

«М'яка» мова ворожнечі, як правило, викликає у свідомості реципієнта негативний образ тієї чи іншої особи або групи таких за допомогою наголосу на неповноцінності або вадах. Прикладом м'якої мови ненависті може слугувати вже повсякденне використання в українських онлайн-ЗМІ слова «орк» на позначення солдат армії Росії, як наприклад у сюжеті телеканалу «Прямий»: «Орки КИДАЮТЬ ВСЕ І ТІКАЮТЬ: ЗСУ ЖЕНУТЬ армію рф до кордону» [47]. Журналісти вдаються до дегуманізації ворога, адже так простіше донести до глядача емоцію, яку російські солдати повинні викликати у глядача. Тут, зокрема, можна побачити ще один приклад мови ворожнечі – зневажливе написання назви держави «РФ» малими літерами.

Слід зауважити, що на сьогоднішній день українські ЗМІ вдаються до агресивної лексики скоріше не через непрофесіоналізм журналістів, а через дії агресора, які призвели до появи мови ненависті у новинних матеріалах. У мирний час, звісно, гейтспіч вважається ознакою непрофесійності автора.

Тут слід згадати, що мовою ворожнечі можуть бути не тільки лексичні одиниці, а й, наприклад, символи або зображення. Так, у 2014 році, коли президентом України був Петро Порошенко, сам голова держави представив

шеврон з написом «Укроп». Тоді він цей символ розшифрував як «Український опір», а малюнок з кропом має нас відсилати до сепаратистів у так званих «Л/ДНР», яких тоді називали «колорадами» через їхню символіку – «георгіївську» стрічку. Тут ми бачимо, що на позначку солдат Збройних сил України використовується слово «укроп», яке має зневажливе значення, адже кріп асоціюється у читача з городньою рослиною.

Сам художник «Укропу» Андрій Єрмоленко пояснив, що кріп відлякує колорадських жуків. Проте він не зважає на те, що «укроп» – це все ж таки російська назва намальованої на шевроні рослини. Більше того, розробка військової символіки як жарту, на наш погляд, є принизливим для українського воїна. Насправді, у цьому випадку, художнику слід було звернутися до будь-якої іншої української символіки, як наприклад червона калина, яка згадується у дуже популярній в останній час патріотичній пісні «Ой у лузі червона калина».

Таким чином, можна спостерігати, що класифікувати за рівнем тяжкості можна не тільки мову ненависті, що має лінгвістичний прояв, а й ту, що має візуальний.

Сфера використання «середньої» мови ворожнечі значно ширша, ніж у «м'якої». Такою мовою можна вважати виправдання або ставлення під сумнів загально визнаних історичних фактів дискримінації, звинувачення про злочини певної групи, звинувачення у негативному впливі групи осіб на суспільство, вказівка на зв'язок між будь-якою соціальною групою та політичними структурами з метою дискримінації, а також заперечення громадянства через етнічну ідентифікацію громадян. Таким чином, це найрозповсюдженіший вид мови ворожнечі, проте, не дивлячись на це, українські ЗМІ у своїй більшості обмежуються лише «м'яким» видом агресивної лексики, що зумовлюється суспільно-політичним станом у країні. Тому приклади можна знайти у заголовках російських медіа. Одним з них є матеріал «Рен-ТВ» під назвою «Как Запад разрушает торговлю и раскручивает продовольственный кризис» [39]. Тут чітко простежується суб'єктивна думка автора, який звинувачує країни ЄС та США у визначених глобальних проблемах.

Самий агресивний вид, що має найтяжкі наслідки, є «жорстка» мова ворожнечі. За допомогою неї доносять прямі чи завуальовані заклики до дискримінації чи насильства. Такі випадки використання мови ненависті у онлайн-ЗМІ зазвичай трапляються у цитуванні певних політиків чи суспільних діячів. Проте поодинокі видання все ж таки продовжують використовувати подібні «жорсткі» висловлювання. Прикладом такої риторики може слугувати матеріал російського «РІА Новості» під назвою «Пора домой. Европа устала от украинских беженцев» [52]. Тут чітко простежується заклик не дати певній групі можливості закріпитися в регіоні.

В українських ЗМІ також є аналогічні випадки використання найжорсткішого виду мови ворожнечі, як наприклад у статті видання «АрміяInform»: ««русотуристу» мають жити лише в «руському мирі»» [62]. Тут ми бачимо прямий заклик до дискримінації росіян у всьому світі. Проте слід пам'ятати, що такі заголовки мають місце лише як відповідь на агресію з боку іншої держави.

На наш погляд, ця класифікація є універсальною, адже повністю дозволяє відобразити рівень впливу мови ненависті на суспільство. Проте було б доцільно класифікувати мову ворожнечі не тільки за тяжкістю наслідків, а й за типом суб'єкта. Такий спосіб упорядкування варіантів гейтспічу обов'язково повинен мати місце у загальній системі, адже мова ворожнечі, як правило, націлена на конкретний тип суб'єкта чи групу таких. Тому пропонуємо власну умовну класифікацію мови ворожнечі, орієнтовану на тип суб'єкта.

Одними з найпоширеніших на сьогоднішній день є расизми, які є формою ксенофобії. Такі лексичні одиниці є проявами націоналістичного шовінізму, які, насправді, здебільшого мають російськомовне походження. Наприклад: хохол, хач, негр тощо. Також расизмами можуть бути не лише слова, а й словосполучення, як наприклад «Все на одне лице», коли йдеться мова про азіатів. Хоч такі слова переважно і мають російське коріння, проте все ж таки використовуються носіями української мови. А звідси виникає питання: чи належить більшість з расизмів до українського мовного простору? Ми вважаємо,

що це питання є досить обширним і заслуговує уваги у подальших дослідженнях на тему мови ворожнечі.

Наступними, не менш популярними за расизми, є сексизми, які поділяються на мізогінізми та мізандризми. Такий вид мови ненависті як мізогінізми спрямований проти жінок. Проте варто зауважити, що влада України робить впевнені кроки для рішення цієї проблеми, адже Кабінет міністрів України затвердив нову редакцію правопису, згідно з яким тепер посади, які обіймають жінки мають формуватися за допомогою суфіксів, що утворюють фемінітиви, як наприклад не «директор», а «директорка», «редактор» – «редакторка» і так далі.

Проте не тільки жінки піддаються дискримінації, а й чоловіки. Лексичні одиниці, спрямовані проти чоловіків, називаються мізандризмами. Такими можуть слугувати слова «баба» або «мужлан».

Окрім того, до категорії сексизмів слід віднести й прояви гомофобії, тобто дискримінація людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. З огляду на етичність, ми не будемо наводити прикладів.

Також до мови ворожнечі слід відносити й локалізми. Локалізми – це лексичні одиниці, направлені на упереджене ставлення до групи осіб, яка мешкає на тій чи певній території. Прикладом такого може слугувати протиставлення «місто – село», або упереджене ставлення до таких районів як Троєщина (Київ) або Салтівка (Харків), адже ті знаходяться далеко від центру міста і мають певну негативну репутацію.

Останнім часом серед користувачів соціальних мереж почав поширюватися бодішеймінг, тобто пригнічення людини за зовнішніми ознаками.

Також існує таке явище, коли жертву, що пережила насильство, звинувачують у провокуванні цієї ситуації – воно отримало назву «віктимблеймінг».

У сучасному світі, на жаль, має місце й дискримінація людей з інвалідністю, яка отримала назву «ейблізм».

Останній тип мови ворожнечі, на який хотілося б звернути увагу, є ейджизмом. Суть ейджизму полягає у дискримінації людей за віком, тобто, наприклад, стверджується, що «занадто» старі люди гірше виконують роботу, ніж молоді.

Насправді типів мови ненависті, класифікованих за типом суб'єкта, набагато більше і питання їхньої систематизації також, на нашу думку, потребує масштабнішого дослідження.

Отже, ми розглянули основні дослідження, присвячені мові ворожнечі. Окрім того, розкрили дефініцію терміну «мова ворожнечі», а також класифікували її види.

Висновки до розділу 1

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що питання використання мови ворожнечі в онлайн-ЗМІ хоч і є досить вивченим, але потребує актуалізації.

У підрозділі, присвяченому історіографічній базі роботи, досліджений ряд розвідок та статей за обраною тематикою, зроблені висновки щодо кожної з робіт. Ми з'ясували, що у більшості випадків проблема використання агресивної лексики в українських онлайн-ЗМІ розглядається у контексті російсько-українського конфлікту. На наш, погляд це доречно, адже мова ненависті в інтернет-виданнях зустрічається тільки у матеріалах, які порушують проблему відносин України з Російською Федерацією.

У другому підрозділі ми розкрили зміст поняття «мова ворожнечі» і з'ясували, що у нормативно-правових актах різних країн це поняття може відрізнятися, а отже загальноприйнятої дефініції не існує. Звідси випливає потреба в уніфікації цього терміну, тому ми запропонували власне визначення.

Третій підрозділ був присвячений розгляду видів мови ненависті. Було виокремлено 3 умовних видів агресивної лексики, розподілені за тяжкістю наслідків для суспільства. До кожного з видів були наведені приклади, які

наглядно проілюстрували ознаки, за якими можна виокремити той чи інший тип мови ворожнечі. Також було з'ясовано, що мова ненависті, яка подекуди зустрічається в українських онлайн-ЗМІ, є нічим іншим як відповіддю на дії з боку Російської Федерації, порівняно з якими, особливо в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, агресивна лексика здається досить адекватною протидією.

Таким чином, тепер пропонуємо перейти до дослідження того, як протягом останніх 30 років мова ворожнечі знаходила своє відображення в українських ЗМІ.

РОЗДІЛ 2

ВІД «МОВИ НЕНАВИСТІ» ДО «ГЕЙТСПІЧУ»: ІСТОРІЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ У МАСМЕДІА

2.1. Мова ворожнечі у ЗМІ 1991-2000

Засоби масової інформації виступають у якості дієвого методу розповсюдження ідей та думок і характеризуються здатністю по-різному впливати на настрої суспільства. Саме з цієї причини в період до 1991 року, ЗМІ дуже часто використовувались у своїй цілях різноманітними верхівками влади. Бажаючи очорнити опонентів, політики просто замовляли написання статті, наповненої «мовою ворожнечі».

Діяльність масмедіа того періоду та частота використання у статтях мови ворожнечі напряму залежали від існуючого у державі або навіть регіоні, політичного режиму. Про незалежність та прозорість тогочасних журналів та газет, залишалось тільки мріяти [10, с.216].

Процес ліквідації цензури в Україні, що відбувся на початку 90-х років, добре позначився на відродженні важливих елементів громадянського суспільства, а також на становленні ліберальних цінностей. Журналісти отримали змогу напряму виражати свої думки, що сприяло випуску ряду статей наповнених мовою ворожнечі та критикою по відношенню до представників влади. Оскільки пряма критика зі сторони журналістів дискредитувала багатьох політиків то в короткі строки можна було спостерігати розгортання політичної боротьби виконавчої влади за вплив на засоби масової інформації, особливо під час виборчих кампаній. Тогочасні політики не були готові позбавитись такого ефективного засобу паплюження честі та гідності своїх опонентів, тому використовували різноманітні засоби для утримання влади над ЗМІ та журналістами у своїх руках.

На фоні спроб політиків не втратити свою владу над ЗМІ, у 1991 році на території України почали активно розглядати питання рівності прав усіх груп населення. Причиною розгляду цього питання також став той факт, що українські газети все частіше виставляли в невігідному світлі «циган», євреїв, білорусів та росіян. Одним із наслідків розгляду даного питання стало прийняття Закону «Про національні меншини в Україні». 1 стаття цього закону відмічає, що: «Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної свідомості й самовиявлення [58].

В період з 1991 по 2000 рік, мова ворожнечі у масмедіа то проявлялась у повній красі, то майже повністю зникала, придушена верхівками влади. Для підтвердження цього, варто розглянути періодизацію етапів впровадження цензури в Україні, яка була розроблена науковцями УЦЕПД ім. О. Разумкова:

1. 1991-1994 рр. – свобода слова знаходиться на високому рівні, наявний плюралізм точок зору та думок, які оприлюднювались у засобах масової інформації.
2. 1995-1998 рр. – відбувається формування ринку олігархічних ЗМІ, ряд мас-медіа трансформується у політичні проекти для обслуговування певних інтересів, забороняється критично висвітлювати діяльність президента. Влада, використовуючи методи інформаційної протидії, намагається вплинути на інформаційний простір, пряме втручання влади у діяльність ЗМІ, носить несистемний характер.
3. З 1999 року – розпочинається пригнічення свободи слова, у ЗМІ практично не можна побачити альтернативних владі точок зору. Опозиційні засоби масової інформації страждають від економічного тиску. Через «касетний скандал» зі сторони держави посилюється тиск на інформаційний простір, при цьому влада різноманітними способами намагається переконати світову громадськість у своїй відкритості [14, с. 3-6].

Проте у даному дослідженні є важливим власний внесок у науку, тому ми пропонуємо власну умовну хронологію розвитку проблеми мови ворожнечі в онлайн ЗМІ.

Отже, як початок ми пропонуємо брати час, коли Україна набула незалежності, адже, починаючи з цього часу, починають мати місце політичні ігри та, у порівнянні з часами СРСР, розповсюджується свобода слова. Далі відбулося розповсюдження Інтернет-мережі, через що ЗМІ починають переходити в онлайн-простір, який не так сильно регулюється владою як друковані видання. Після поширення глобальної павутини, почали з'являтися й соціальні мережі, у яких головним майданчиком для обміну думками стають онлайн-коментарі. Саме вони й стають інструментом для розповсюдження мови ворожнечі, адже адекватне регулювання проявів нетерпимості відсутнє навіть й сьогодні. Соціальні мережі, своєю чергою, стають майданчиком для інформаційної війни, основною зброєю якої є агресивна лексика. Так стається через те, що різні інформаційні канали, подекуди навмисно, трактують події по-різному. До таких «спірних» подій можна віднести Революцію Гідності, анексію українських територій, COVID-19, повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України тощо.

Що стосується питань нерівності та свободи у світовому масштабі, то у Європі та США їм почали приділяти активну увагу ще з кінця 80-х років. Так, у 1989 році саме Марі Мацуда у своїй фундаментальній роботі «Реакція громадськості на расистські висловлювання: враховуючи історію жертви», ввела у обіг такий термін, як «hate speech» (мова ворожнечі).

Головною метою введення даного терміну було бажання журналістки висвітлити методи, які використовувала Правова система США, щоб не визнавати наявності потерпілих від расистських висловлювань. У своїй статті Марі Мацуда презентує ряд юридичних справ та прикладів, які не пов'язані з фактичним судочинством та не можуть бути з легкістю розглянуті згідно чинному законодавству. При цьому, дані приклади мали на меті показати обмеження юридичної концепції мови ненависті у США, як форми захищеної

мови. Журналістка виконала порівняння американської юридичної концепції мови ненависті з ідеальним типом або типовою версією того, що юридична концепція мови могла б і повинна бути [19].

Досить знаковим у описі ролі мови ворожнечі у ЗМІ у досліджуваній період, був також сумісний проект австрійського та нідерландського дослідників Р. Водака та Т. ван Дейка, який отримав назву «Расизм у верхах». У даній роботі дослідниками було показано яким саме чином дискурс відтворює головні соціальні уявлення про «інших» у суспільно-політичному контексті [22].

А ще раніше, у 1995 році, Т. ван Дейк написав статтю «Мас-медіа сьогодні: дискурси домінування або дискурси різноманітності». У цій статті автором робиться акцент на ідеологічних змінах та ролі засобів масової інформації у цьому процесі. Дослідник виокремлює головні трансформації у політичному та недійному дискурсах та наголошує на формуванні настроїв страху, тривоги та скептицизму в суспільстві [21].

Також такими вченими, як Л. Самнер, В. Коен-Альмагор та Д. Брінк, активно розглядалось питання про те, чи суперечить заборона висловлювань ненависті проголошеній свободі слова.

Повертаючись до розгляду українських медіа та особливостей використання в них елементів мови ворожнечі, варто відмітити, що за офіційними даними, після утворення української державності, в межах країни на постійній основі випускалось 1909 газет та 194 періодичних видання. При цьому, незважаючи на той факт, що з кожним роком спостерігалось збільшення кількості друкованих газет і журналів, радіостанцій та телевізійних програм, забезпечення населення інформацією ще довгий час залишалось на значно нижчому рівні ніж в багатьох європейських країнах [27].

Незважаючи на більш низькі темпи у порівнянні з європейськими державами, кількість ЗМІ на території України поступово зростала. Журналісти позбавлялись характерного для СРСР страху сказати зайве слово, а відповідно у масмедіа все частіше можна було побачити елементи мови ворожнечі. Така ситуація викликала досить негативну реакцію зі сторони сусідньої держави, де

ЗМІ так і залишались під суровим контролем, і привела навіть до того, що у 1991 році прес-секретарем Росії була поставлена під сумнів легітимність проведеного референдуму про відокремлення України.

Ситуація ускладнювалась і тим фактом, що на території України проживало досить багато проросійських журналістів, які вважали незалежність України помилкою. На фоні активної позиції свободи слова, вони не скриваючись критикували існуючу владу та висували власні ідеї щодо формування державного ладу. Так, на першій сторінці газети «Молодь України» журналіст Юрій Покальчук закликав створити на території України власну міліцію та армію. Адже у Росії у порівнянні з Україною є: «власне МВС та власна армія, і їхні представники у дні серпневого путчу рішуче стали на захист демократії та президента Бориса Єльцина. Бо російські міліціонери і солдати є одним народом зі звичайними цивільними людьми Росії» [25].

У тогочасних виданнях елементи мови ворожнечі можна побачити і при висвітленні питань культури. Так, м'яка мова ворожнечі представлена у газеті Центрального комітету Компартії України «Радянська Україна». Дана газета виступила з критикою організації фестивалю «Червона рута», чим дискредитувала організацію та результати другого фестивалю, який відбувся у Запоріжжі. Автор матеріалу звинувачує організаторів фестивалю — музикознавців Т. Мельника та А. Калениченка у «схематизмі та невігластві». Адже: «жоден з них перед фестивалем не публікував статей, присвячених пісенному жанру, а до конкурсної програми фестивалю рівний доступ отримують і артисти-професіонали, і учасники художньої самодіяльності» [54].

1993 рік характеризувався підписанням Резолюції «Про етичні принципи журналістики» [56], що описує основні норми етичного спілкування та поведіння журналістів. Адже: «професія журналіста передбачає права й обов'язки, свободи та відповідальність» [56].

Тобто, з 1993 року відбувається встановлення певних рамок для журналістів, тепер вони повинні дотримуватися норм та правил викладених у даному документі. Головне правило полягає у викладенні істинних фактів без

додавання власних суджень. Підписання даної Резолюції привело до зменшення частоти використання мови ворожнечі у масмедіа.

У цьому ж році в дію вступив Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [59]. Цей закон передбачав утворення «державного регуляторного та контролюючого органу в системі електронних ЗМІ – Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення». Після початку роботи даного державного органу, в країні була проведена інвентаризація частотного ресурсу та почалась видача ліцензій, приватним компаніям, що дозволяло створювати нові сучасні медіа [59].

Варто відмітити, що до 1995 року таких ліцензій вже було видано близько тисячі. Створювались нові українські газети та журнали, а ось телебачення залишалось на початковій сходинці. Більш активний розвиток українського телебачення відбувся тільки після впровадження процесів приватизації. До цього часу в українському телевізійному ефірі переважали російські канали, що значно стримувало процес становлення незалежної української державності.

Для розвитку саме українських ЗМІ та прозорості преси, у жовтні 1995 року був заснований Інститут масової інформації – це недержавна громадська організація, що реалізує проекти, направлені на посилення позитивного впливу медіа на становлення громадянського суспільства в Україні. Засновниками Інституту масової інформації стала група українських та іноземних журналістів, під керівництвом Алли Лазаревої. Ця організація фінансується із недержавних резервів й пожертвувань громадян, що базуються на прозорості, добровільних засадах і порядності. Вона не займається підтримкою ніяких політичних сил, комерційних компаній або державних інституцій й працює тільки, керуючись інтересами громадян України, а також чесних журналістів [25].

Незважаючи на розквіт періоду олігархічних ЗМІ, коли мова ворожнечі використовувалась виключно під замовлення політиків, відбулося створення двох відносно незалежних каналів: «Інтер» та «1+1». Обидва канали розпочали свою діяльність у 1996 році, при цьому, «Інтер» охопив майже 100% українського населення, хоча переважно орієнтувався на Східну Україну та

російськомовне населення. В свою чергу, «1+1» з самого початку презентував себе як повністю український канал. Ці телевізійні канали хоча й були змушені адаптуватись під тогочасні реалії, все ж таки іноді розкривали максимально актуальні теми та використовували м'яку форму мови ворожнечі при розповідях про діяльність представників політичної влади [59].

Якщо в період з 1995 по 1998 роки, журналісти хоч іноді мали можливість висловити власну точку зору, то з 1999 року почалось повне пригнічення свободи слова. Більшість представників мас-медіа віддавали перевагу тактиці замовчування, оскільки їх бездіяльність хоча б гарантувала їм збереження робочого місця, а головне здоров'я. У той період, ті журналісти, які наслідувались висказатись проти представників верхівки державної влади з використанням навіть м'якої форми ворожнечі, жорстоко від цього страждали. На рубежі століть нараховується чимало кримінальних справ, які були відкриті у зв'язку з погрозами та замахами на життя журналістів. Тобто, свобода слова існувала лише офіційно, а на практиці вона повністю підкорювалась верхівкам влади.

Досить резонансною подією у ЗМІ став касетний скандал та події, що йому передували, а саме – вбивство журналіста Георгія Гонгадзе. У 2000 році журналіст займав посаду директора відомого до сьогоднішнього дня інтернет-видання «Українська правда» і входив до категорії опозиційних журналістів. Гонгадзе неодноразово напряду висказувався відносно неправомірності дій та всездозволеності представників політичної верхівки.

В період з 1998 по 2000 рік Гонгадзе приймав активну участь у прямих ефірах різноманітних політичних програм, і запам'ятався глядачам саме провокаційними питаннями до політиків. Неодноразово журналіст вів дискусії з Леонідом Кучмою та Віктором Медведчуком, в подальшому створюючи статі, які наголошували на нездатності даних політиків управляти державою, що створювало їм негативний імідж і було явним проявом м'якої форми ворожнечі [24].

Наприклад, 1 вересня 2000 року в «Українській правді» була випущена одна із останніх статей Гонгадзе під назвою «Немає пророку у своїй Вітчизні». Стаття розповідала про Віктора Ющенко, який на той момент займав посаду прем'єр-міністра України, і виданий йому титул «Людина року» на економічному форумі «Криниця» у Польщі. Віктор Ющенко позиціонувався як гарний політик, проте слабка людина, яка під гнітом президента та наближених до нього людей, не здатна внести необхідних змін в державний устрій країни. Гонгадзе описував діяльність майбутнього президента наступним чином: «Ти робиш хорошу справу, а в твоїй рідній країні тебе або щонайбільше не помічають, або лають. Так було і у «совку», коли праця растроповичей і солженіциних оцінювалася «за бугром», так очевидно є і зараз» [44].

У цій самій статті, Гонгадзе напругу та натяками згадує і діяльність президента Леоніда Кучми, використовуючи м'яку мову ворожнечі, яка проявляється у формуванні негативного іміджу керівника держави: «Навряд чи поляки використовували український досвід нагороджень за принципом відданості або корисності. Вони там в себе напевно краще за інших знають, що таке реформи, і чим вони відрізняються від їх імітації. І вже польська «Людина року» напевно відрізняється від нашої «залізяки» Прометей Престиж хоч би тим, що його не можна купити за гроші, або замовити в Адміністрації Президента» [44].

В ході своєї діяльності Гонгадзе активно виступав проти утисків українських засобів масової інформації, вимагаючи від влади не лише на папері погодитись з наявністю «свободи слова», але й підтверджувати це на практиці. Так, ще у грудні 1999 року, журналіст оприлюднив на території США відкритий лист про факти утиску свободи слова в Україні, під листом стояло 60 підписів українських журналістів. Ця дія привернула до себе максимальну увагу ще й у зв'язку з тим, що під час оприлюднення листа, Леонід Кучма знаходився у США з офіційним візитом.

Подібні дії Гонгадзе привели до того, що 16 вересня 2000 року, журналіста було викрадено та вбито. Знаючи про його конфлікт з представниками влади,

багато українських громадян були впевнені, що це вбивство на замовлення. Проте, газети та журнали, які намагались писали про подробиці вказаної справи, публікувати факти, що стосувалися трагічних подій, а також описувати ймовірні обставини смерті, зазнали жорстких утисків від політичної влади. Точно невідомо як в подальшому повели б себе представники мас-медіа: скорились би перед владою або почали виступати за свободу слова, якби не розгортання «касетного скандалу» [23].

Даний скандал розвернувся 28 листопада 2000 року, коли Олександром Морозом був оприлюднений аудіозапис, де журналіста обговорювали голоси, максимально схожі на голоси президента Леоніда Кучми, керівника його адміністрації Володимира Литвина, голови СБУ Леоніда Деркача та керівника МВС Юрія Кравченко. З вуст ймовірного «президента» звучали скарги в сторону «Української правди» та безпосередньо діяльності Георгія Гонгадзе, які супроводжувались наступними фразами: «просто вже оборзелі», «покидьок вищої міри», «гризун». Також голос пропонував різноманітні варіанти покарання журналіста: «чеченців треба, щоб вкрали його і викинули», «вивезти його, роздягнути...без штанів залишити, нехай сидить» [24].

Незважаючи на той факт, що причетність президента та приближених до нього людей, так і не вдалось довести, результатом «касетного скандалу» стали масові протести громадськості як в Україні, так і за її межами. Українські журналісти поступово почали відстоювати свою свободу слова.

Таким чином, період з 1991 по 2000 рр. можна охарактеризувати як перехідний між повним контролем ЗМІ зі сторони політичної влади та початком становлення нової «вільної» журналістики, яка відповідає всім європейським стандартам.

2.2. Мова ворожнечі у ЗМІ 2000-...

Починаючи з 2000 року, ЗМІ ступили на новий шлях свого розвитку. Цьому періодові властиве не тільки стрімке зростання онлайн-трансляцій, яке

пов'язане зі збільшенням популярності мережі Інтернет, але й внесення значних змін в законодавство України та провідних європейських держав, що було направлено на викорінення мови ворожнечі. Активно осмислюється співвідношення мови ненависті та свободи слова.

Так, у 2006 році в силу вступив Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність. У цьому документі підіймається питання викорінення расистських і ксенофобських матеріалів із інтернет-видань. При цьому, під расистським та ксенофобським матеріалом розуміють будь-який письмовий текст, зображення, або інший вид представлення ідей чи теорій, які захищають, сприяють або підбурюють до ненависті, дискримінації чи насильства проти особи або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження, а також віросповідання, якщо вони використовуються як привід для будь-якої з цих дій [32].

Всі країни, що підписали цей документ, погоджувались реалізувати заходи, направлені на усунення вже наявних матеріалів расистського та ксенофобського характеру, а також розробити ряд ефективних профілактичних заходів. В той же час країни, що підписали Конвенцію, зобов'язувались провести чіткі межі, між свободою слова та мовою ворожнечі.

Аналізуючи тогочасні зобов'язання країн виділити чіткі межі між свободою слова та мовою ворожнечі, можна побачити наявність ряду проблем для їх реалізації. Основна проблема полягала саме в тому, що потребувалось внесення значних змін у правову систему кожної окремої країни. Так, у США свобода слова завжди ставилась у пріоритет, у той час, як країни Європи, віддавали перевагу не свободі слова, а гідності та рівності.

Як результат підписання Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, у таких країнах, як Австрія, Бельгія, Данія, Франція, Німеччина, Італія, Швеція, Швейцарія та Сполучене Королівство були розроблені нові закони щодо мови ненависті. Впровадження даних законів розділило європейські держави на два напрямлення:

1. Правова та судова система, ґрунуються на ціннісних підходах до мови, утримується баланс між гідністю, рівністю та правом людини на самовираження. У випадках пересічення цих принципів, оголошені цінності мають першість перед свободою слова.
2. Судова та правова система країни також ґрунуються на ціннісних підходах до мови та утримується баланс між гідністю та правом людини на вираження своїх думок. Проте, свобода волі займає пріоритетні позиції [11, с. 97].

У якості додатку до всіх запроваджених законів виступає Загальна декларація прав людини. У 19 статті даного документу вказано, що кожна людина має право на свободу переконань і свободу їх вираження. Своєю чергою, 29 стаття Декларації відмічає, що здійснюючи свої права та свободи, кожна людина повинна зазнавати лише тих обмежень, які були встановлені законом для забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [34].

У цей же час розглядається думка щодо кваліфікації образи як суб'єктивного судження. Так, наприклад, Європейський суд по правам людини, розбираючи питання оціночних суджень, де наявна образа, звертає увагу на співвідношення тих фактів, які стали причиною грубого або образливого висловлювання, та оцінює рівень «жорсткості» самого висловлювання. Після оцінки цих факторів, суддя призначає покарання.

Орієнтуючись на роботу Європейського суду по правам людини, народний депутат Євгеній Мураєв вирішив, що буде доцільно внести і до Кримінального кодексу України покарання за образу та наклеп. Так, 19 серпня 2016 р. він вніс до Верховної Ради законопроект № 5034 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (щодо уточнення відповідальності за вчинення злочинів проти волі, честі та гідності особи)», що містить пропозицію доповнення Кримінального кодексу України новими

статтями 151-1 і 151-2, з метою встановлення кримінальної відповідальності щодо клепу і образи відповідно.

На основі отриманої інформації можна зробити висновок, що «мова ворожнечі» є оціночним поняттям, адже у міжнародному праві немає єдиного визначення вказаного явища. Крім того, у результаті різних стандартів міжнародних і регіональних документів, ідентичність розуміння терміну «мова ворожнечі» у різних країнах також викликає сумніви.

Потрібно зауважити, що на 2022 рік в українському законодавстві вже вирізнено ряд ознак «мови ворожнечі». Вони представлені у Законі України «Про інформацію» [57]. У вказаному документі також наголошується на «неприпустимості зловживання правом на інформацію». Тобто, у ЗМІ заборонені наступні дії:

- закликання до знищення конституційного ладу та порушення територіальної цілісності України;
- пропагування воєнних та насильницьких дій, жорстокого поведіння;
- закликання та розпалювання міжетнічної, расової і релігійної дискримінації;
- підбурювання з метою вчинення терористичних актів [57].

Положення Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [55] виступають у якості додатку до Закону України «Про інформацію» [57] і додатково забороняють закликання з метою пропаганди комуністичного чи націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також їхньої символіки [55].

Так як поняття «мова ворожнечі» не втілює єдиний, загальноприйнятий стандарт і немає критерію розуміння відповідного характеру мови, яке б вказувало на потребу відносно правового захисту, то під час постановки цієї проблеми в українському законодавстві, потрібно керуватися охоронною функцією права. Воно не тільки займається охороною загально позитивних, фундаментальних суспільних відносин, але й направлене на боротьбу з

означеними негативними явищами в певному суспільстві. Пріоритетним напрямком охоронної функції прийнято вважати оберігання стосунків, що потребують охорони. Тільки зберігаючи відповідні стосунки, право виконує попереджувальну функцію, караючи дії, які націлені на порушення умов нормального розвитку та йдуть всупереч інтересам усього суспільства, правової держави і громадян.

Наразі можна відмітити, що починаючи з 2000 року, питанням використання мови ворожнечі в ЗМІ, займались численні дослідники. Так, застосування елементів мови ворожнечі під час освітлення питань медичної та публічної сфер життя, розглядали такі вчені, як Л. Судман, Л. Андреас, Н. Согуель, І. Емері, С. Вертс, С. Нахрата. Питанням висловлювання ненависті також займались такі вчені, як Т. Енарссон, С. Ліндгрєн, Т. Мендель, С. Дж. Хейман.

Протягом 2011–2022 років можна спостерігати збільшення частоти використання елементів мови ворожнечі у світових ЗМІ. Причина полягала у ряді подій, які не могли залишити байдужим жодну людину. Так, найчастіше мову ворожнечі можна було спостерігати у статтях на наступні теми:

- міграційна криза;
- анексія Криму;
- процес будівництва газопроводу «Північний потік 2» (не дивлячись на санкції, що були введені проти РФ після анексії Криму у 2014 році);
- криза 2020 року, викликана поширення пандемії COVID-19;
- російсько-українська війна 2022 року.

Міграційна криза у країнах ЄС, яка почалась у 2015 році через війни у країнах Африки та близького сходу, була розглянута у багатьох мас-медіа і не одноразово ставала причиною використання мови ворожнечі. Як відомо, протягом багатьох років влада країн ЄС проводила регуляторну політику по регулюванню кількості мігрантів та розміщувати людей у відповідній пропорції в кожній з країн ЄС. Крім того, регуляторна політика ЄС була направлена на

зміну відношення місцевих жителів до мігрантів, побудову між ними взаємоповаги. Проте, через масовий притік біженців до Європи, регуляторна політика не справлялась зі своєю задачею, в результаті чого, біженці відчули на собі всі прояви мови ворожнечі.

Під час міграційної кризи 2015 року, головним джерелом мови ворожнечі стали соціальні мережі. Так, під час максимального загострення кризи, у вересні 2015 року, канцлер Німеччини Ангела Меркель звернулася до генерального директора компанії Фейсбук – Марка Цукерберга з проханням прийняти міри по запобіганню поширення мови ворожнечі в рамках його компанії. На що Цукерберг відповів, що вони вже працюють над даним питанням [40].

Проте такі види спілкування як критика, відкрита дискусія і діалог не повинні обмежуватися. Саме тому, дії Меркель спровокували збільшення частоти використання мови ворожнечі і у різноманітних інтернет-виданнях. Дії канцлера засуджували натякаючи на той факт, що обговорення подій у соціальних мережах може загрожувати посаді канцлера.

Також слід згадати, що на сьогоднішній день серед молоді популярним методом користування мовою ворожнечі є меми. І з огляду на одне з головних завдань гейт-спічу – вимкнення критичного і раціонального мислення, цей інструмент проникнення у підсвідомість людини є успішним. Адже подекуди інформація, викладена по суті, об'єктивно і не упереджено не викликає зацікавленості в аудиторії, втрачає свій реальний сенс. Задля збільшення уваги аудиторії її значення камуфлюється в знайомі стереотипні або образливі мемчики, щоб за допомогою непрямих асоціацій викликати масову емоційну реакцію людей [7].

З 2016 року Росія розпочала провокативні фальшиві терористичні дії проти мусульман у Німеччині. Після бомбардувань сирійських міст, чимало мусульман змушені були шукати порятунку від воєнних дій у країнах ЄС. Росіяни використали рейковий напад з метою введення німців в оману, щоб вони вірили у той акт, що мусульмани займаються зґвалтуванням дітей. Ціллю описаних дій є дестабілізація усталеної демократичної системи і просування до складу

парламентів європейських країн ультраправих партій. Напередодні цих подій у вересні 2015 року Німеччина виступила з заявою, що зможе прийняти півмільйона біженців, що змушені рятуватися від воєнних дій у Сирії. У той час як Росія розпочала бомбардування цивільних об'єктів, значна кількість людей повинна була залишити власні знищені домівки. Після цього у січні 2016 року пропагандистські ЗМІ Російської Федерації почали поширювати в медіа історію російської дівчинки у Німеччині. За їх словами, ця дівчинка давно зникла та її неодноразово гвалтували мігранти-мусульмани. Після цієї історії політичні організації, що підтримували ультраправі ідеї вчинили протест, направлений проти дій уряду. Навіть після спростування місцевою поліцією даного згвалтування, російські ЗМІ почали звинувачувати поліцію у приховуванні фактів. Згодом російські дипломати так само приєдналися до них.

Так як повномасштабне вторгнення РФ на територію України визвало нову хвилю мігрантів, це, своєю чергою, викликало нову міграційну кризу. Тоталітарний режим Путіна веде терористичну політику щодо Європейських держав, а отже раніше згадані проблемні питання є актуальними і на сьогоднішній день. Болгарський науковець Іван Крастев у своїх роботах говорить про мігрантів як про обличчя історії, що є визначною рисою долі європейського лібералізму. Чільне місце міграційної кризи в системі європейської політики вимагає від нас не тільки з нового ракурсу уявляти майбутнє, але і по-новому інтерпретувати минуле.

Інша тема, що стосувалася питань ЗМІ щодо подій у країнах ЄС – це будівництво газопроводу «Північний потік 2». Визначну роль в даному питанні грали західні ЗМІ. В 2020 році на території України група компаній займалася дослідженням відносно російської участі під час створення фейкових новин, що виникли в німецьких ЗМІ. Був проведений аналіз величезної кількості німецьких та австрійських джерел, який показав, що походження 20% коментарів були дублюванням повідомлень кремлівської риторики, яка несла проросійський чи антиамериканський наратив. Зростання коментарів відбулося одразу після запровадження санкцій США проти «ПП 2». Це достеменно доводить, що РФ

мало цілеспрямоване бажання впливати на хід даного питання. Значне збільшення кількості подібних коментарів є фактором того, що РФ хоче перетворити німців на своїх основних союзників у даному питанні. Описаним маневром була створена видимість ніби громадяни Німеччини підтримують «ПП 2». Найбільш розповсюдженим був фейк, що санкції США ввели спеціально, щоб постачати власний газ до Європи.

Крім цього, у коментарях, що були написані до матеріалів австрійських та німецьких ЗМІ, можна побачити чимало закидів проти НАТО, відносно війни в Україні, чимало критики було в сторону трансатлантичного союзу.

Подібні дослідження доводять факт вразливості німецького суспільства, ЗМІ перед брутальним просуванням російських наративів. Якщо не протидіяти цьому впливу, то такі фактори будуть більшою мірою впливати на політику і на незалежність ЗМІ у країнах ЄС.

Водночас, українські професійні ЗМІ, не так активно використовують мову ворожнечі у своїх матеріалах. У вересні 2015 року «Центр контент-аналізу» провів моніторинг українського медіа-простору на предмет мови ненависті. Так, за результатами аналізу 950 тисяч повідомлень та 1500 блогерів у Фейсбук, з'ясувалося, що частка публікацій, що містять ознаки гейт-спічу, становить лише 1,7%. Найвживанішими словами у таких матеріалах виявились «ватник» (22 %), «москаль» (18 %), «рашист, рашизм» (16 %), «Мордор» (13%), «Лугандон» (9 %), «колорад» (7 %), «Раша, рашка» (7 %), «кацап» (5 %), «московит» (3 %) [68].

Дослідники Центру контент-аналізу сформувавши свій антирейтинг українських ЗМІ, які найчастіше вживають риторичну мову ненависті. Перше місце Центр віддав порталу Korrespondent.net, 30% матеріалів якого містили мову ворожнечі. Також у антирейтинг потрапили сайти 24tv.ua, tsn.ua, «Цензор.нет», «Голос України», «Укрінформ», «ЛігаБізнесІнформ», Gazeta.ua та Segodnya.ua [68].

У європейському просторі останніми роками важливу роль відігравала ще одна важлива проблема: боротьба з пандемією COVID-19. ЗМІ, що відповідають за тему здоров'я, під час подачі базових повідомлень повинні зважати на низку

факторів. Сфера охорони здоров'я є достатньо складною, тому з цієї причини люди повинні бачити швидкоплинні, інколи дуалістичні повідомлення. В описану історичну епоху пандемія виступила як найбільший виклик для окремих держав і місцевої влади, у тому числі і для громадян це було значним випробуванням. Потрібно зазначити, що медіа-технології впливають на отримання людьми інформації, поширення чи обговорення новин. І тому через це цифрові технології викликали значні зміни у передачі інформації між відправником та одержувачем.

Зростання чисельності користувачів мережі Інтернет та користувачів соціальних мереж викликало збільшення швидкості розповсюдження неоднозначної інформації щодо фейків. У той же час довіра до звичайних ЗМІ зменшується. Отже фахівці, що відповідають за поширення інформації в сфері охорони здоров'я, повинні зважати на відповідні зміни. Фахівці змушені мати справу зі значно фрагментованими інформаційними засобами. Цей процес відбувався у досить політизованому контексті.

Під час проходження початкової фази, коли вірус діагностували у декількох людей у країнах ЄС, саме місцева влада несла відповідальність відносно нових обмежень і їх повідомлення громадянам. Оголошення, що стосувалися заборони відвідувати заклади загального користування та обмежувальні заходи щодо пересування покладалися на місцеві органи влади. У мережах розповсюджувалося відео, що містило гнівні заклики мерів європейських міст. Вони радили не ходити без зайвої потреби на вулицю, а також не відвідувати родичів та людні місця. Відповідна комунікація є ситуативною та потребувала швидкого реагування. Варто уточнити, що перші реакції увесь час базуються на емоціях. З цієї причини на схожі, інколи агресивні, заклики громадяни реагували обуренням. Ситуація з пандемією є яскравим прикладом даної проблеми і показує необхідність роботи над якісною комунікаційною політикою відносно таких повідомлень. Базові питання зі сфери охорони здоров'я є простими. Це більшою частиною пропагування шкідливості паління. Проте такі явища як пандемія, що характеризується наявністю стабільно

прогресуючих штамів вірусу, є важким для розуміння широкою масою людей сферою. Питання, що відносяться до сфери охорони здоров'я здебільшого є технічними. До цього мають відношення лікарі і вчені. З цієї причини соціум може потрапити в ситуацію невизначеності. У ній результати досліджень, що повідомляють, мають наче різні змінні рекомендації. В багатьох випадках наука так само не має остаточної відповіді. Так як наші знання, тлумачення хворобливих станів та їхніх причин міняється по темпу досліджень науки, розвитку технологій і зовнішнього середовища, засоби комунікації повинні еволюціонувати так само як вони. Ці зміни роблять досить складною розробку чітких та детальних комунікативних інформативних джерел інформації [20].

Отже, у європейських країн, в центрах формування складних комунікативних повідомлень, крім лаконічної доступно сформульованої комунікативної інформації, постало завдання протистояння російським деструктивним діям і фейковим новинам, що багаті на мову ворожнечі та розпалюють негативні рухи та настрої в соціумі. А отже збільшення ваги суспільної думки недостатньо централізований контроль над ЗМІ і значний вплив людей на побудову політики держави. Ці процеси впливають на розробку спеціальних процедур для розповсюдження комунікативно складних повідомлень.

З огляду на розповсюдження патогенної інформації серед жителів різних країн, на що має безпосередній вплив і війна в Україні, постало питання мінімізації трансляції «агресивної» інформації. Одним із яскравих прикладів на території України ми бачимо питання Донбасу. Керівну роль у розповсюдженні ідей ненависті, зіграли ЗМІ, адже саме прикордонні регіони вважаються одними з найбільш вразливих. З боку Росії була випущена інформація, що жителі Донбасу хочуть відмежування від території України та об'єднання з територією Росії, що насправді не зовсім відповідало дійсності. Було знято чимало фейкових сюжетів, що розповсюджувались через ЗМІ, а також через соціальні мережі, де користувачі, які не можуть відрізнити дійсні новини від фейкових, ділилися інформацією, поширюючи хибні новини, що мали агресивний характер, а також

своєю чергою були насичені мовою ворожнечі. Саме тому моніторинг висловлювань, що містять мову ворожнечі вважається дуже важливим.

Науковець Т. Кузнецова в команді із молодими науковцями робить систематичні моніторинги одеських ЗМІ щодо предмету вмісту мови ненависті в рамках проектів «Overcoming Hate Speech in Media» і «Від мови ворожнечі до мови добра». Також проводяться кампанії інформаційного характеру з метою протидії вербальній агресії. Проте, відповідно результатам досліджень громадської організації «Інститут масової інформації», яка була проведена у 2020 році, індекс мови ворожнечі у Інтернет виданнях Одеси є одним з найбільших на території України.

Також у Закарпатській області відчувається недостатність у схожих кампаніях. Дослідження лозунгів ворожнечі відносно внутрішньо переміщених осіб проводилося у 2014 році. Вказаними моніторингом займалося інтернет-видання «Про Захід». Одночасно благодійний фонд «Розвиток» досліджував дискримінаційні дії проти ромів у ЗМІ.

Водночас лишається не вирішеним питання відносно системи покарань за вживання гейтспічу та відчувається потреба в аналізі європейського досвіду з даного питання. У деяких країнах світу подібне регулювання вже існує. У 2016 році в країнах ЄС прийняли «Кодекс поведінки щодо протидії незаконному мовленню ворожнечі в Інтернеті», який також підписали такі ІТ-компанії як Фейсбук, Ютуб, Твітер, Майкрософт й Інстаграм. Кодекс регулює оперативну обробку запитів на видалення вмісту [72]. Проте Україна не входить до країн ЄС, а отже подібні закони треба приймати локально.

Зважаючи на недостатнє осмислення глобальної проблеми застосування мови ворожнечі у ЗМІ на регіональному та загальнодержавному рівні і постійне розповсюдження даної інформації, слабку інформативну базу, яку використовують журналісти і суспільство, ця проблема протягом багатьох років є актуальною. Також доцільність та необхідність таких досліджень підтверджують й висновки Європейської комісії проти расизму та нетерпимості.

Результати їх моніторингу були оприлюднені у червні 2020 року, відносно виконання першочергових рекомендацій, що отримала Україна в 2017 році.

Вивчення здійснювалося за наступними параметрами:

- лінгвістичний;
- журналістичнознавчий;
- правознавчий;
- філософський;
- педагогічний.

Мова ворожнечі є практикою агресивних висловів. Такі вислови ведуть до приниження або дискредитації людини чи групи людей, що мають різні ознаки: расу, національність, політичні погляди, релігію, стать чи не загально прийнятну сексуальну орієнтацію. Такий процес перетворюється на питому характеристику онлайн-коментарів, що відбувається в основному у соціальних мережах. Дискримінація здебільшого зумовлена наступними факторами:

- Природа жанру: негативно висвітлена змінена аналітична частина, що є наслідком як технічних, так і психологічних особливостей комунікацій у соціальних мережах: дуже часто коментарі мають стереотипні судження, що свідчить про певну позицію, яку користувач займає відносно певної теми, піднятої проблеми, значної чи не дуже події, деякого явища, окремої людини або групи у соціумі.
- Особливості медіаконтенту: провокативними темами для більшості людей є розмови про гомосексуальність як норму, трансгендерність, легалізацію проституції. Крім цього бувають матеріали, в яких йдеться про реальних людей, підозрюваних у кримінальному злочині. Яскравим прикладом є матеріал видання «НВ» під назвою «Підозрюваний у вбивстві 7-річної Марії Борисової наклав на себе руки в СІЗО», який був опублікований 23 квітня 2021 року. У ньому описується підозрюваний у зґвалтуванні та вбивстві дитини. Ці дії є кримінально караними

діяннями, окрім цього вони викликали однозначне обурення та осуд у соціумі. Підозрювані або люди, що винні у кримінальних злочинах та перебувають у в'язниці, сприймаються соціумом як маргіналізовані. Отож, у центрі матеріалів можуть бути групи людей чи окремі особи, які з певних причин, своєю чергою, можуть піддаватися дискримінації у суспільстві й ставати об'єктами використання мови ворожнечі.

Подекуди навіть можна спостерігати, що коментарі у соціальних мережах запускають таке явище як «стадний інстинкт».

Онлайн-коментарі активізують деяку holywar – це ситуація, певна позиція є «істиною», а ті, які їй не відповідають, не мають права на існування, тому що, на погляд тієї чи іншої групи, є «неправильними» і постійно несуть потенційну загрозу для їхніх суджень. З цієї причини жанр онлайн-коментаря повністю можна вважати продуктивним та використовувати для ретрансляції і формування певних настроїв у суспільстві, різнобарвних та дуалістичних, боротьби просторів власного і чужого. У цьому випадку головною інформаційною зброєю таких осіб є мова ворожнечі, яка звертається до емоцій, а не критичної свідомості реципієнта.

Таким чином, підтримка діалогічних комунікативних дій, дослідження спільного, що не викликає суперечок, пошук єдиного значення, здорового глузду, об'єктивного осмислення ситуації та пошук правди йдуть на другий план.

Часто такі коментарі зменшують інтелектуальний рівень опонентів. У цьому випадку йде мова саме про дегуманізацію опонента з допомогою вказівки на ненормальність.

Як приклад може послугувати матеріал Громадського від 20 вересня 2020 року, у якому розповідається про перший в Запоріжжі ЛГБТ-прайд. Внаслідок він мав відповідного зразку коментарі: «нечисть»; «такі паради потрібно заборонити, щоб про таких людей не знали й не чули! Їм лікуватись потрібно...» [50].

Звернувшись до матеріалу «НВ», що стосувався підозрюваного в звалтуванні та вбивстві дитини читаємо наступні коментарі: «собаці – собача смерть» (тут використаний фразеологізм, що демонструє дегуманізаційний підхід до людини); «туди йому дорога» (даний коментар є зразком дегуманізованого підходу).

Можна помітити присутність спільних рис в практиці впровадження мови ворожнечі та формування певного образу іншої людини як ворожої. Процес становлення однотипних протиставних місць «ми» – «вони» відноситься до формування концепції процесу політизації громадського життя.

Помітна політизація різноманітних тем у коментарях. У цьому випадку йде мова в одних випадках про персоналізацію: вказується певне ім'я політика або його соціальна роль. Дуже часто саме політики виступають типовими об'єктами мови ворожнечі. Про це свідчить загальний низький рівень довіри до державних інститутів влади. Також дуже часто до категорії об'єктів мови ворожнечі виступають, в основному, ті користувачі, які є опонентами коментатора. Звичайно вони вступають у суперечку з коментатором, демонструючи свою власну позицію відносно певної події, якоїсь теми, або групи людей.

Варто зазначити, що на матеріали, підготовані із додержанням журналістських стандартів, аудиторія реагує досить стандартно. У той же час, у коментарях під менш професійним новинами у таких соцмережах як Фейсбук, люди виражають власні почуття, які в основному свідчать про неприйняття певних соціальних груп чи осіб, адже ті ж самі політики більшою частиною аудиторії сприймаються як не схожі на неї, тобто чужі, ворожі.

Застосування мови ворожнечі іноді може приносити досить негативні наслідки й в реальному, а не у віртуальному житті.

В зв'язку з активним процесом інформатизації людського суспільства, поступово втіленням норми стає відповідне сприймання світу, де без показу подій в віртуальному житті неможливе сприйняття їх як справжніх у реальному часі. Шляхи впровадження відповідного процесу можуть бути різноманітними.

Вони можуть включати в себе розповсюдження інформації в соціальних мережах та ЗМІ.

Значне підвищення навичок медіа грамотності і критичного мислення ведуть до розуміння наступних фактів: реальні події, що масовому споживачу показують в медіа, і реальна дійсність досить сильно не схожі одна на одну, до того ж в поодиноких випадках – досить суттєво. Цей факт говорить про те, що медіапростір породжує певну індивідуальну форму реальності – медіареальність.

Вона досить часто має відмінності від об'єктивної справжньої реальності. Хоча ця якість виступає ідеалом журналістики, що входить в склад її базових принципів. Інколи медіа користуються цим поняттям як фундаментом для створення своєї унікальної редакційної політики. Під час моніторингів відносно дотримання ЗМІ основних журналістських стандартів, нею користуються як одним з базових параметрів аналізу [13].

Потрібно зауважити, що навіть у процесі здобуття журналістської освіти до розуміння об'єктивності звертається велика увага. Проте досі проблемним лишається питання її наявності в сфері професійних обов'язків, куди входить створення медіареальності.

Дослідження історії становлення проблеми використання мови ворожнечі у журналістських колах сприяє створенню найбільш виражених конфліктних векторів, список яких постійно збільшується, що й пояснює актуальність нашої розвідки.

Висновки до розділу 2

Одним з основних методів, які застосовують з метою запуску конфліктних стосунків між окремими індивідами, що входять до різних спільнот виступає застосування такого явища як «мова ворожнечі». Аналіз наукових джерел, що відповідають описаній тематиці, дає можливість зробити відповідний висновок, щодо вживання образ, зворотів і абсцентної лексики та виступає потужним фактором розгортання конфлікту. При цьому науковці наголошують на

несиметричності стимулу та реакції на цей стимул. Так особа, що вживає образливі вирази відносно іншої особи являється агресором, тоді адресат повідомлення є жертвою.

В нашому дослідженні ми дослідили два основних історичних періоди розвитку ЗМІ, що дає можливість зробити висновки, що перший етап характеризувався недостатньою увагою до мови ворожнечі та інших факторів, що тягне за собою це явище. В цей історичний період (до 2000) описане явище ще не мало формату онлайн.

Другий історичний період характеризується значним зростанням факторів, що сприяють росту явища «мова ворожнечі», що привернуло увагу широкої маси людей, адже вказане явище має планомірну дію на всі сфери життя і відчувається на всіх рівнях. До того ж «мова ворожнечі» потребує систематичного реагування, планомірної роботи з викорінення описаного явища, як негативної тенденції людства. Також досліджуваний процес потребує більш розширеного моніторингу, що є досить актуальним в наш час.

У цьому розділі ми приділили увагу хронології становлення проблеми у журналістських колах. Ми запропонували власну періодизацію поширення мови ворожнечі в українському інформаційному просторі, яка спирається не на хронологічні рамки, а на причинно-наслідкові зв'язки. На наш погляд, така класифікація повинна мати місце у науковому фонді і потребує подальшого вивчення, уточнення та покращення.

Також ми з'ясували, що країни Заходу звертали свою увагу та намагалися вирішити проблему використання мови ненависті ще 1980-х роках. Тоді, звісно, ні про які інтернет-видання мови не йшлося.

Було розглянуто ряд питань, які в останні десятиліття викликали найгарячіші суперечки в інформаційному полі.

У ході аналізу ряду журналістських матеріалів, ми виявили, що, порівняно з першими роками після набуття незалежності, на сьогодні ситуація з використанням мови ворожнечі в Україні значно покращується, про що свідчать моніторинги незалежних організацій.

В умовах сьогодення, мова ворожнечі активно використовується у мемах, що розповсюджуються в соціальних мережах і онлайн-ЗМІ, проте в професійних онлайн-ЗМІ автори дотримуються стандартів та вдаються до неї не так часто. Також, через те, що гейт-спіч може спричиняти агресивні реакції не тільки у інтернет-просторі, а й у реальному житті, його вживання треба врегулювати на законодавчому рівні.

Проте, на наш погляд, проблема мови ненависті в українських онлайн-виданнях потребує актуалізації моніторингу, а отже пропонуємо перейти до власне аналізу журналістських матеріалів.

РОЗДІЛ 3

МОВА ВОРОЖНЕЧІ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

3.1. Порівняльний моніторинг українських та російських онлайн-ЗМІ

Протягом багатовікового періоду українсько-російських стосунків, був сформований стійкий лексичний корпус «мови ворожнечі», завдяки якій представники обох країн проявляли своє зневажливе та зверхнє ставлення один до одного. Практично з народження, українські та російські діти додають до свого лексикону такі слова, як: «кацапи» та «хохли» і похідні від них «Кацапія», «Хохляндія».

По мірі розвитку суспільства та загострення відносин між державами, все частіше з вуст росіян можна було чути слова «нацики», «бандерлоги», «майдауни», «бандерівці». Українці, своєю чергою, не цурались у відповідь використовувати в сторону росіян та їх країни такі звернення, як «фашисти», «рашисти», «Рашка», в період російсько-української війни за російськими солдатами чітко закріпилась звання «орки».

У словнику української мови та культури термін «орк» ототожнюється з войовничим бородатим велетнем, що має зеленувату шкіру. А у більшості авторів-фантастів ці істоти наділені варварською натурою, є схильними до війн насилля та підлості [46].

Посилення інформаційної війни між країнами, а відповідно і збільшення частоти проявів мови ворожнечі відбулось з 2014 року, коли Російська Федерація анексувала Крим. Саме тоді українські ЗМІ почали використовувати такі слова як «рашист», «кацап», «Мордор» тощо [7]. Такі метафори є нічим іншим, як зброєю у контексті інформаційної війни. Однак питання використання мови ворожнечі досягло свого піку у лютому 2022 року, з початку повномасштабного

вторгнення Росії на територію України. Чи не найголовнішими солдатами цієї війни виступили різноманітні онлайн-ЗМІ (згідно класифікації Коцарева О. О., онлайн-ЗМІ включають в себе Інтернет-телебачення, Інтернет-радіо, Інтернет-газети, Інтернет-журнали та сайти з новинами) [9, с. 323].

У цей період українські та російські онлайн-ЗМІ абсолютно по-різному інтерпретували події, які відбувались у світі, активно використовуючи мову ворожнечі для опису тих моментів, у яких у тому числі приймали участь громадяни сусідньої держави.

Щоб більш детально розглянути використання мови ворожнечі в рамках українсько-російських стосунків, було проаналізовано ряд українських та російських онлайн-ЗМІ. Моніторинг російських інтернет-ЗМІ зумовлений тим, що використання агресивної лексики українськими журналістами є нічим іншим як відповіддю на агресивні дії з боку Росії.

Одним із ранніх випадків використання мови ворожнечі можна назвати статтю «Української правди», яка була випущена 1 жовтня 2016 року під заголовком «У справі отруйного алкоголю знайшли «російський слід»». Стаття була написана на основі поста у Фейсбук, викладеного колишнім заступником голови Державної фіскальної служби України – Сергієм Біланом. Пост повідомляв про те, що метиловий спирт з якого виготовлялась сурогатна горілка у Харківській області, поставлявся туди з Луганщини, а туди, в свою чергу, його завозили з Російської Федерації [69].

Незважаючи на такий крикливий заголовок, інформації про причетність Росії було виділено лише один абзац, причому ніякого обґрунтування зроблених висновків зі сторони Білана, не було. Таким чином, журналісти даного Інтернет видання своїми словами звинувачують росіян у негативному впливі на суспільство, що є явним проявом середнього виду мови ворожнечі.

Що стосується опису даної ситуації у російських онлайн-ЗМІ, то вони ніяк не прокоментували причетність громадян своєї країни, викладаючи виключно сухі факти про кількість отруєних та загиблих українців. Проте, 6 жовтня 2016 року у «РИА Новости» вийшло дві статті з назвами «Два Украинца пытались

провести в Россию почти тысячу бутылок алкоголя» та «Во Львовской области четверо школьников отравились алкоголем».

Перша стаття розкривала інформацію про те, що на українсько-російському кордоні було затримано двох чоловіків, які намагались перевезти до Росії 750 пляшок горілки та 230 пляшок вина [30]. У другій статі розповідалось про чотирьох школярів, які під час перерви придбали у найближчому магазині пляшку горілки та випили її, після чого з отруєнням були відправлені до лікарні [28].

Обидві статті містили в собі інформацію про любов українців до алкогольних напоїв, натякали на їх моральні недоліки (продаж алкоголю неповнолітнім) та створювали їм негативний імідж. Все це є яскравим проявом м'якої форми мови ворожнечі.

Наступною ситуацією де активно використовувалась мова ворожнечі була історія пов'язана з паплюженням пам'ятника героїв АТО. Так, 3 січня 2018 року «Українська правда» випустила статтю під назвою «На Донеччині вандали сплюндрували пам'ятник загиблим бійцям АТО» [42].

Згідно даній статті, в ніч з 1 на 2 січня у Костянтинівці, невідомі повалили на землю та розтроцили плити з пам'ятника місцевим мешканцям, які загинули під час боїв на Донбасі. На плитах був зображений прапор України, слова з гімну та герб України. При цьому було відмічено, що дана ситуація відбувалась вже вдруге [42].

З української сторони в даному випадку не було ніяких проявів мови ворожнечі, не було навіть натяків на причетність російської сторони, хоча більшість українського населення і розуміла хто винен. В свою чергу, російське Інтернет-видання «ForPost Новости Севастополя» випустило статтю «Жители Константиновки в третий раз разрушили памятник «Атошникам»» [33].

Вже ознайомившись з самою назвою статті стає зрозумілим, що правдивої інформації очікувати не варто, адже паплюження пам'ятника відбувалось двічі, а не тричі. Крім того, не можна стовідсотково стверджувати, що винними є саме жителі Костянтинівки, адже вандали так і не були знайдені.

Також, у російському виданні присутня цитата, яка вказує на те, що українські патріоти, які були ініціаторами встановлення пам'ятнику, абсолютно не прислуховуються до бажань жителів населеного пункту, які прагнуть знищити постамент. Ось ця цитата: «Нам 2 января сообщили о том, что памятник снова разрушили неизвестные. Мы большие плиты забрали на реконструкцию. После снова установим их на прежнее место. Памятнику знаку всё равно быть» [33].

Сам же пам'ятник з вуст російських журналістів представлений в досить принизливому контексті, адже дане слово взяте у лапки. В цій ситуації обов'язково варто пригадати статтю, що була випущена російським інформаційним агентством «Антифашист» 16 жовтня 2017 року. Стаття стосувалась першого разу, коли був спалюваний пам'ятник і мала назву «Не простоял и суток: в донецкой Константиновке разрушили памятник “героям АТО”»[45].

Представлена стаття розповідала про паплюження пам'ятнику в досить грубій формі. Так, українських солдат називали «освободители» та «герои АТО», що є проявом слабкої форми мови ворожнечі. Крім того, у статі звучала фраза «В Константиновке экс-Донецкой области», що є порушенням такого принципу міжнародного права, як принцип територіальної цілісності держав.

У кінці статті була представлена цитата політичного експерта Дениса Гороховського: «...Та самая Константиновка, где пьяные военные сбили ребенка, но вместо наказания получили награды указом президента. Удивительно, что памятник сломали, да?». Використання цієї цитати є явним проявом середнього виду мови ворожнечі, адже наявне твердження про кримінальність українських солдат [45].

Основною подією 2019 року, яку відмітило практично кожне українське та російське онлайн-ЗМІ, стали вибори президента на території України та безпосередньо перемога Володимира Зеленського. Проте, контекст подачі інформації у російських та українських джерелах максимально відрізнявся.

Для прикладу подачі інформації зі сторони українського онлайн-ЗМІ, була обрана стаття представлена на офіційному сайті 24 каналу під назвою «Перемога

Зеленського на виборах: чого слід очікувати від нього як президента України» [51]. Стаття була випущена 30 квітня 2019 року та розповідала про роботу та плани Зеленського виключно як політика, а не як колишнього коміка.

У статі розкривались плани Зеленського відносно розгортання повномасштабної інформаційної війни з Росією, яка повинна була змусити російську владу припинити військові дії на Донбасі. Новообраний президент наголошував на наступному: «Я не можу вам обіцяти, але я зроблю все, щоб повернути наших хлопців додому. Це пріоритетне завдання не лише для мене, але й для кожного українця» [51].

Відмічалось прагнення президента внести зміни в медичну реформу та проаналізувати законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Планувалось повністю змінити «верхівку держави».

Таким чином, вся стаття побудована на тому, які зміни планував ввести Зеленський для покращення економічної ситуації в країні. Жодних ознак використання мови ворожнечі, в даній статі – не виявлено.

Абсолютно протилежна ситуація спостерігається при аналізі статі представленої на офіційному сайті російського телевізійного каналу «ТВЦ». Ця стаття була опублікована трохи раніше за українську, а саме 24 квітня 2019 року та отримала назву «Украинцы выбрали президентом «еврейского клоуна»» [65]. Вже сама назва статті виступає у якості яскравого прояву використання м'якої форми мови ворожнечі, оскільки згадує національність українського президента у досить образливому контексті [65].

Крім того, якщо загострювати увагу, то також можна виокремити той факт, що інформація не є правдивою, адже звертаючись до тлумачного словника української мови, можна чітко побачити різницю між коміком та клоуном. Так, поняття «клоун» трактується, як: «цирковий артист-комік», «людина, що вдає з себе блазня або своєю поведінкою нагадує блазня» [16, с. 189].

В свою чергу під поняттям «комік», розуміють актора, який виконує комічні ролі або наділений здібностями веселити людей та викликати в них сміх [16, с. 245].

Проте варто відмітити, що російське джерело наголошує на тому, що просто доносить до населення точку зору чеського журналіста Яна Фінгерленда, який і назвав Зеленського «єврейським клоуном». Також у статті відмічається, що той самий журналіст вважає, що перемога Зеленського пов'язана з безвихідним положенням українців.

Посилаючись на представника іншої країни, російські онлайн-ЗМІ змушують своїх громадян думати про те, що перемога Зеленського напряму пов'язана з тим, що на території України велика кількість влади концентрується у руках євреїв. Робиться акцент на тому, що зовсім не випадково президентом стає єврей саме тоді, коли євреєм є і прем'єр-міністр – Володимир Гройсман. Що цікаво, вже через 3 місяці після даної статті, Володимир Гройсман покидає свою посаду.

У січні 2021 року на території України був введений мовний закон, який також не залишив байдужими ні українських, ні російських онлайн-ЗМІ. Так, 16 січня український щотижневий суспільно-політичний журнал «НВ» у своїй електронній версії представив статтю під назвою «Мовний закон у сфері послуг. Де мають обслуговувати українською, чи можливі винятки та як поскаржитись – всі подробиці» [41].

У виданні була представлена детальна інформація про 30 статтю Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Сутність даного закону зводиться до того, що у всіх сферах послуг клієнти повинні обслуговуватись українською мовою, винятком є ті ситуації, коли клієнт попросив обслуговувати його іншою, більш зручною для нього мовою. Крім того, виробники продукції мають право дублювати інформацію про товар будь-якою іншою мовою.

Стаття детально розкрила план дій українців, якщо їх права на обслуговування державною мовою були порушені. Цей план складається з наступних пунктів:

- спробувати вирішити конфлікт на місці, попросивши працівника виконувати обслуговування державною мовою;
- у випадку відмови зі сторони працівника – подзвонити на гарячу лінію даної установи або попросити покликати керівника;

Якщо після цих дій, працівник продовжує відмовлятися від обслуговування державною мовою, цей факт фіксується відео або аудіо записом, який разом з письмовою скаргою відправляється в офіс уповноваженого з питань захисту державної мови [41].

В ході ознайомлення зі статтею не було виявлено ніяких проявів мови ворожнечі та дискримінації людей, що розмовляють іншими мовами, в тому числі і російською.

Проте, російські онлайн-ЗМІ все ж таки побачили якусь дискримінацію в запровадженні даного закону. Так, 30 січня 2021 року, російське Інтернет видання «Аргументы и факты» випустило статтю ««Звериное нутро у людей». Как на Украине кошмарят за русский язык» [35].

Вже з самої назви статті стає зрозумілим, що її автор негативно налаштований проти України і випущеного нею закону, та використовує м'яку форму мови ворожнечі. Це підтверджується і подальшим текстом. Так, вже в першому абзаці видання стверджує про повну заборону використання російської мови на території України, а введений мовний закон так і називає «мовный», тим самим викривляючи його звучання і показуючи своє упереджене ставлення до нього. А мовний омбудсмен Тарас Кремень отримує звання «шпрыхенфюрера». Видання наголошує і на наявності образливого відношення до російської мови зі сторони частини українців, які пишуть скарги на російськомовних чиновників, а саму мову називають «москальской».

При цьому, вже в другому абзаці, автори статі вказують на те, що більшість українців не здатна розмовляти на українській мові, тому, щоб не порушувати закон пише для себе шпаргалки з перекладом слів або використовує суржик. Тут згадується і колишній прем'єр-міністр України – Микола Азаров, про українську

мову якого складено масу анекдотів. Проте, висміюючи Азарова, автори статті чомусь не враховують той факт, що даний політичний діяч родом з Росії.

В образливому контексті згадується і господар невеликої київської мережі медичної техніки – Олексій Давиденко. Видання відмічає той факт, що чоловік пригрозив своїм працівникам звільненням за недотримання умов закону, хоча сам і продовжує розмовляти на «языке оккупанта».

Далі, в статті приводиться ряд прикладів знущання над бізнесменами, які не дотримуються правил прописаних у законі про мову. Так, згідно російському виданню, головною постраждалою стала господарка одеського магазину єврейської кухні «Артель у Машковичей» – Ірина Машкович. «Аргументы и факты» стверджують, що матір двох дітей цілодобово отримує різноманітні погрози, а безпосередньо Дем'ян Ганул (керівник «мовного патруля») та націоналіст Сергій Стерненко, навідувались до її закладу і погрожували його спалити.

В результаті, щоб врятувати своє життя та життя своїх дітей, жінка була змушена закрити свій заклад. У якості підтвердження злорадства зі сторони Ганула, видання нібито цитує його слова: «Харчевня, которая насмехалась над государственным языком, закрылась. Эта история стала показательной, издеваться над украинским и законами Украины никто не будет! Кто следующий?» [35].

Розкриваючи читачам історію пов'язану з Іриною Машкович, даний російський інформаційний ресурс формує негативний імідж Ганула та Стерненко, вказує на їх моральні недоліки та навіть висвітлює їх з кримінальної сторони. Таким чином, використовуючи м'яку та середню форми мови ворожнечі.

Також у якості прикладу гноблення українців, які не погоджуються з правилами прописаними у законі «Про забезпечення функціонування української мови як державної», російське Інтернет видання розповідає історію господаря київської кав'ярні «Coffee Uncle Alex» – Олексія Тулого. «Аргументы и факты» стверджують, що чоловік описав ситуацію пов'язану з мовним законом

на своїй сторінці у соціальній мережі Інстаграм, наступними словами: «разговорный цирк».

Як результат, він отримав масу негативних коментарів онлайн, а на його поведінку поскаржились тисячі українців. Реакцією на скарги став прихід до Тулого трьох чоловіків кримінальної зовнішності, які змусили його вибачатись на камеру та практично довели чоловіка до сліз.

Ще однією людиною, яка на думку російського видання постраждала від введення мовного закону стала власниця ветеринарного центру «Западный», розташованого на території міста Маріуполь – Галина Лекунова. У якості протесту проти нововведеного закону, жінка, на своїй офіційній сторінці, запропонувала знижку в розмірі 50% на обслуговування у ветеринарному центрі, всім клієнтам, які попросять провести обслуговування російською мовою.

Подібні дії жінки спровокували появу на будівлі її центру наступних написів: «Смерть ворогам», «Останнє попередження», «Змий кров з рук», «Ми стежимо за тобою». При цьому, незважаючи на погрози, жінка продовжила відстоювати свою точку зору, що підтверджується її цитатою: «Простите, я не подозревала, что моя страна настолько больна. Я с ужасом осознала, какое звериное нутро у людей с милыми и добрыми лицами на фотографиях» [35].

Не пройшли автори статті і повз українську школу, відмітивши той факт, що, прагнучи українізувати державу, представники влади навіть не цураються закривати школи створені для дітей з певними хронічними захворюваннями. Аргументуючи це тим, що в Україні не повинно бути російськомовних шкіл.

В якості прикладу негативного ставлення українських вчителів до російської мови, видання розповідає про вчительку молодших класів школи №137 у Дніпрі, яка змушувала дітей розмовляти виключно на українській, наголошуючи на тому, що російська мова є мовою ворога. Їй настільки добре вдалось налаштувати дітей проти російської мови, що вони почали вважати ворогами і батьків, які використовують її в побуті.

На основі вже проаналізованих та порівняних статей українських та російських онлайн-ЗМІ на одну й ту саму тему, можна побачити, як з кожним

роком збільшується частота використання мови ворожнечі. При цьому вона поступово переходить із м'якої форми до середньої, а з лютого 2022 року в онлайн-ЗМІ все частіше почала з'являтися жорстка мова ворожнечі.

У якості підтвердження цього висновку виступає й дослідження, проведене компанією Semantic Visions та опубліковане в The New York Times. Сутність дослідження полягала в тому, що було проаналізовано близько 8 млн. статей про Україну, які були опубліковані у російських онлайн-ЗМІ з 2014 по 2022 рік. Так, за результатами дослідження в останні роки слово «нацизм» дуже рідко зустрічалось в російській виданнях, проте після повномасштабного вторгнення його згадування досягло безпрецедентного рівня (рис. 3.1) [73].

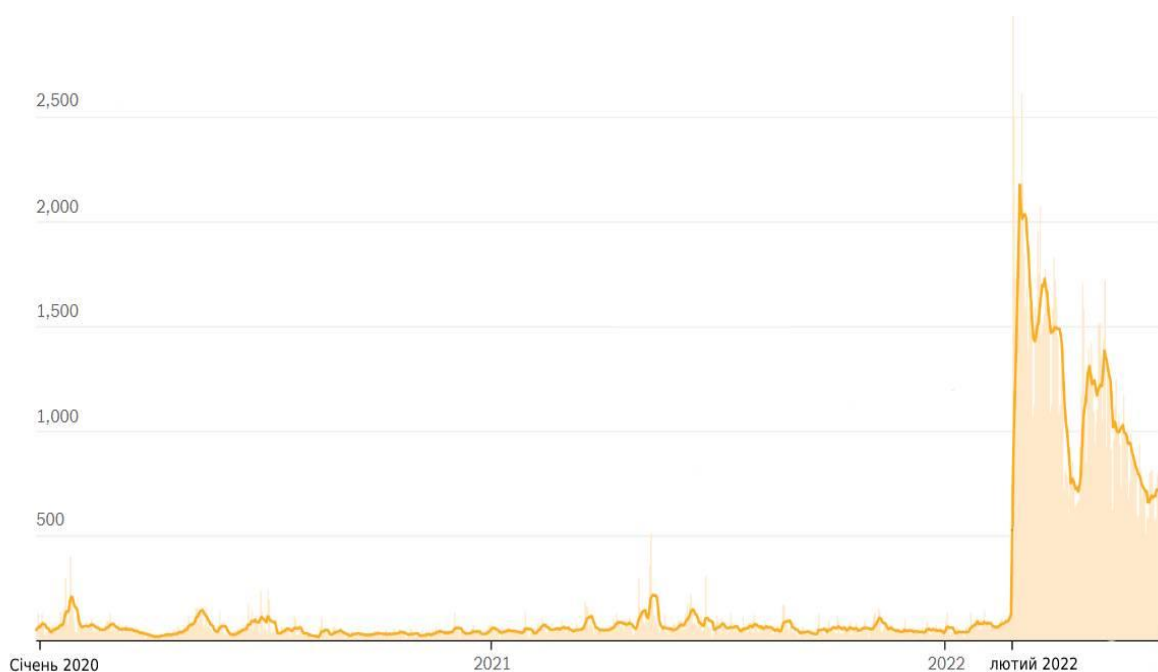

Рис. 3.1. Частота використання слова «нацизм» в російських онлайн-ЗМІ

Таким чином, розглядаючи використання мови ворожнечі в російських та українських онлайн-ЗМІ в 2022 році, обов'язково варто приділити увагу статті Тимофія Сергійцева, що була випущена у «РИА Новости» під назвою «Что Россия должна сделать с Украиной» [70]. Стаття була випущена 3 квітня та приголомшила багатьох українських та навіть російських читачів своєю жорстокістю.

Автор статті наголошує на тому, що Україна потребує негайної денацифікації, причому наразі не працює правило «народ хороший – власть

плохая», оскільки українці настільки втягнуті в нацистську політику, що єдиний шанс врятувати їх – по максимуму знищити на полі бою всіх тих, хто узяв у руки зброю. На думку Сергійцева, активні нацисти напряму винні у жорстокому відношенні до мирного населення та геноциду російського народу і вони повинні бути показово покарані.

До посібників нацистів автор прирівнює і значну частину представників українського народу, називаючи їх пасивними нацистами. Таку позицію він обґрунтовує тим, що вони підтримували та потурали нацистській владі. Подальшу денацифікацію цієї групи населення Сергійцев вбачає в їх перевихованні, яке можна забезпечити шляхом придушення нацистських установок та жорсткою цензурою у політиці, культурі та освіті. При цьому, строк перевиховання повинен складати не менше одного покоління.

На думку автора статті, український нацизм ховається за такими словами як «незалежність» та «європейський шлях розвитку». А у ролі проектувальника всього українського нацизму виступає Захід, нацистськими інструментами якого, за словами Сергійцева, виступають: «западенские бандеровские кадры и их «историческая память» [70].

Також автор статті наголошує на тому, що наша держава не може більше називатись «Україною» і в своїй політиці повинна бути орієнтована на Росію, лише таким чином їй вдасться спокутувати провину за відношення до Росії, як до ворога. Обов'язковою є і деукраїнізація.

Таким чином, можна відмітити, що у статті наявні всі форми мови ворожнечі. М'яка форма – автор стверджує про неповноцінність української держави. Середня форма проявляється у стверженні про наявність на території України нацистів, які негативно впливають на суспільство. Жорстка форма – проявляється у закликах до прямого насильства, що підтверджується наступною цитатою: «Нацисты, взявшие в руки оружие, должны быть по максимуму уничтожены на поле боя. Не следует проводить существенных различий между ВСУ и так называемыми нацбатами, а также примкнувшей к этим двум видам военных формирований территориальной обороной» [70].

Відповіддю на подібну заяву зі сторони Росії, стала стаття Катерини Тищенко в «Українській правді», яка була випущена вже 4 квітня та отримала назву «Зеленський про статтю РІА Новости: Один із доказів для майбутнього трибуналу». В даній статі представлена пряма мова президента України під час звернення до парламенту Румунії. Український президент не використовував у своїй промові елементи мови ворожнечі по відношенню до Російської держави, проте наголосив, що остання прагне позбавити українців того, що робить їх українцями [36].

Також однією з найбільш резонансних подій російсько-української війни вважається трагедія у Бучі. Цій темі було присвячено багато статей в українських онлайн-ЗМІ, проте для аналізу було вирішено обрати статтю представлену «НВ» 2 квітня 2022 року, під назвою «Вулиці всіяні тілами». У Бучі в братській могилі поховали 280 людей – мер».

Стаття включає в себе заяву мера міста Бучі, який оголосив на всю Україну про те, що місто наповнене тілами українців. При цьому, більшість з них не мала ніякого відношення до військової сфери, це звичайні мирні жителі, серед яких навіть присутні діти.

В рамках статі також наявна цитата одного з працівників Міністерства оборони України, яка звучить наступним чином: «...російські окупанти свавільно страчували мирних жителів, у деяких за спиною – зв'язані руки». Події в Бучі отримали назву «нова Сребрениця» [29].

Висловлювання представлені у даній статі можна віднести до середньої форми мови ворожнечі як твердження про кримінальні дії російських військових.

У якості відповіді на ту ситуацію, яка виникла у Бучі, 5 квітня 2022 року, «Lenta.ru» опублікувала статтю під назвою «Експерт провела параллели между «резней в Буче» и постановкой в деревне Рачак» [71]. У якості експерта виступила директор сербського Центру геостратегічних досліджень – Драгана Трифкович.

Під час круглого столу «О ситуации с нарушением прав россиян и соотечественников за рубежом» жінка заявила, що кадри з «різною у Бучі» практично повністю співпадають з масовими вбивствами албанців у сербському селищі Рачак, які після детального розслідування були визнані постановкою. Крім того, експерт наголосила, що медійна агресія, яка зараз направлена на Росію, ідентична тій агресії, що спіткала Сербію у 90-х роках минулого сторіччя: «Буквально те же термины используются для обвинения. Мы слышим одни и те же речи от американских и британских политиков» [71].

Також експерт наголошувала на тому, що саме місто для інсценування масових вбивств також було обрано не випадково, адже звертаючись до англійської мови, слово «butcher» можна перекласти як «кат». Трифкович відмічає, що інсценування було невдалим, адже українці підібрали непрофесійних акторів: «...актеры неправильно сыграли, когда обнаружилось, что погибшие двигаются...» [71].

Такого роду висловлювання з російської сторони є проявом середньої форми мови ворожнечі, а саме є виправданням випадків насильства.

Що стосується використання мови ворожнечі при описі поведінки українських та російських солдат, то тут кожна із сторін щоденно випускає по декілька різних новин в онлайн-ЗМІ. Так, 30 квітня 2022 року, російське Інтернет видання «Lenta.Ru» випустило статтю під назвою «В ЛНР пожаловались на украинских военных в «неадекватном состоянии»» [26].

У статті посилаються на слова одного з жителів села Гречишкіно, яке знаходиться в межах ЛНР. Чоловік стверджує що в один із днів, коли він забрав дочку з навчання, випадково зіткнувся з українськими солдатами, які знаходились в досить неадекватному стані: «...то ли обкуренные, то ли обколотые». За словами чоловіка, в автомобілі на той момент знаходилось п'ятеро людей і жоден з них так і не зміг зрозуміти чого саме хотіли військовослужбовці зупиняючи кожную машину. У пасажирів авто навіть склалось враження, що солдати самі не розуміли для чого це роблять.

На основі цієї інформації стає зрозумілим, що представлений прояв мови ворожнечі відноситься до м'якого виду і характеризується створенням та розповсюдженням негативного іміджу українських солдат.

З української сторони також є багато статей, які можна взяти в якості прикладу. Було вирішено зупинитись на статті того ж самого періоду. Так, 1 травня 2022 року, Інтернет видання «Українська правда» представило статтю під назвою «Окупанти обкрадають лікарні й змушують лікувати поранених росіян – розвідка» [48].

У даній статі представлена інформація про те, як російські солдати обкрадають лікарні у різних областях України. Так, постраждало інфекційне відділення лікарні Старобільська (Луганська область), окупанти вивезли звідти все обладнання, яке було надано Україні в 2014 році в рамках міжнародної допомоги. Російські солдати навіть вивезли апарати ШВЛ, без яких просто не обійтись у складних випадках захворювання на COVID-19.

Побували окупанти і у протитуберкульозному диспансері міста Вовчанська (Харківська область). Проте тут вони не вивозили обладнання, а навпаки, розміщували своїх поранених солдат, змушуючи українських лікарів допомагати їм. У випадку звертання до лікарні українських хворих на відкриту форму туберкульозу, їх виганяли, не надаючи навіть змоги отримати у лікарів необхідні ліки. Варто відмітити, що перш ніж лікарів допускали до лікування російських солдат, їх змушували пройти тестування на поліграфі, якщо воно було провалене, то лікаря, незалежно від його навиків та спеціалізації, відправляли на передову.

У Пологівській центральній районній лікарні (Запорізька область) окупанти розмістили свої боєприпаси, забороняючи лікарям оглядати та лікувати місцеве населення. Також у статті розглянуто Олешківську районну лікарню та міську лікарню Голої пристані, де лікарі були змушені працювати виключно на потреби російської армії. Російські солдати шляхом погроз змушували лікарів залишатись на території міста, не допускаючи навіть думки про евакуацію. На

потреби російської армії змушені працювати і лікарні Балаклії (Харківська область), адже всі їх лікарні заповнені пораненими окупантами [48].

В даній статі чітко спостерігається використання середньої форми мови ворожнечі, оскільки наявне твердження про кримінальність російських солдат. Ще один приклад використання такого різновиду середньої форми мови ворожнечі, представлений в черговій статі «Української правди», випущеній 1 травня. Дана стаття отримала назву «На Луганщині росіяни взяли в полон водія евакуаційного автобуса й записали пропаганду – ОВА» [43].

Стаття стала продовженням подій які відбулись в Попасній 29 квітня. В той день було виявлено, що два автобуси з волонтерами, які їхали у напрямку Попасної, потрапили під обстріл окупантів. У першому автобусі були виявлені сліди крові, проте не було жодної людини, другий автобус в якому і знаходилась гуманітарна допомога – взагалі зник.

Лише 1 травня українським військовим вдалось знайти водія одного із автобусів – Михайла Панкова. Чоловік розповів, що окупанти взяли його у полон і змусили сказати на відео, що українська влада відмовляється евакуювати людей і кинула їх напризволяще. Автор статті відмітив, що дане відео було показано по центральному «рашистському» телевізійному каналу.

У липні 2022 року відбулась ще одна знакова подія для України, була поглиблена співпраця між нашою державою та Польщею. Досить яскраво ця подія була описана в статті «Української правди» під назвою «Зеленський пропонує полякам додаткові права на знак вдячності за підтримку» [37].

Автор статті розкриває інформацію про те, що Володимир Зеленський вніс у Раду текст законопроекту про створення особливого статусу на території України для громадян Польщі. Законопроект отримав назву «Про встановлення правових та соціальних гарантій для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України». Президент відзначив, що пішов на даний крок у якості подяки Польщі та її громадян за постійну підтримку під час боротьби з Російською Федерацією. Крім того, законопроект буде реалізовуватись по принципу взаємності.

Основним пунктом розробленого законопроекту є надання громадянам Польщі та членам їх родини можливості перебувати на території України впродовж 18 місяців з дати ухвалення закону. Також у поляків з'являється можливість працевлаштовуватись, здійснювати господарську діяльність, навчатись у закладах освіти та отримувати медичне обслуговування і окремі соціальні виплати [37].

Стаття, описуюча представлену подію не включає в себе ніяких елементів характерних для мови ворожнечі, направлених у сторону Росії. Проте, представники Російської Федерації досить негативно відреагували на рішення української влади надати полякам особливий статус. Це підтверджується публікацією на сторінці Інтернет видання «360» під назвою «Откупиться от геноцида. Что Зеленский подарит полякам вместе с особым статусом»[49].

Автор статі відмічає, що внесення Зеленським законопроекту до Верховної ради про надання полякам особливого статусу є його спробою залучитись підтримкою зі сторони Польщі, яка має види на українську територію. Знаковим є й те, що надання полякам особливого статусу відбулось в день 79-ї річниці Волинської різанини. Саме в цей день у 1943 році, українські націоналісти вчинили масове вбивство мешканців більше ніж 100 польських селищ.

Також у статі представлені думки ряду експертів. Так, колишній депутат Верховної Ради України – Ілля Ківа, наголошує на тому, що даний законопроект є: «началом процесса официальной сдачи территории Украины Польше». А ось політолог Юрій Светов все ж таки дотримується думки, що таким чином український президент намагається заручитись польською підтримкою. Свою думку він закріплює наступною цитатою: «Поскольку полякам нужно платить что-то за их поддержку, то украинский президент нашел такой формальный повод» [49].

У рамках статті Юрій Светов також приділяє увагу тому факту, що трохи раніше Зеленський анонсував підписання з Польщею договору про спрощення процесу перетинання кордону. Така позиція українського президента

обґрунтовувалась тим фактом, що Україна та Польща є братськими державами, тому між ними не повинно бути ніяких бар'єрів.

Проте, як відмічає Светов, зі сторони Польщі не було подібних заяв, навпаки, країна почала говорити, що більше не може фінансувати українських біженців. Саме тому, Зеленському нічого більше не залишалось, як надати полякам особливий статус в межах української держави.

Крім того, політолог наголосив на тому факті, що Шухевич та Бандера, які сприймаються українцями як справжні герої, в Польщі асоціюються з посібниками Гітлера, які принесли країні багато нещастя. Як результат, політолог задає питання про те, чи дійсно Україна та Польща можуть бути братськими державами.

Що стосується Польщі, як відмічає Светов, то вона звичайно отримує від даного статусу багато переваг. Адже цей законопроект є першим кроком до відновлення Речі Посполитої, про що раніше і мріяла Польща. При цьому, політолог нагадує, що під час Першої світової війни, поляки сприймали українців як людей другого сорту, тому українцям не варто сподіватись що вони стануть рівноправними громадянами Європейського Союзу.

Проаналізувавши дану статтю можна виокремити наявність у ній середньої форми мови ворожнечі, оскільки спостерігається розмірковування про перевагу одного народу над іншим.

3.2. Роль мови ворожнечі у соціально-політичних конфліктах

Роль мови ворожнечі у соціально-політичних конфліктах, полягає в наступному:

- поглиблює існуючий конфлікт;
- формує новий конфлікт;
- провокує виникнення політичної та економічної кризи;
- приводить до застою розвитку країни та навіть до її регресії;

- роз'єднує суспільство;
- порушує права людини;
- загострює дискримінацію.

Кожну з цих функцій мови ворожнечі доцільно розглянути в рамках існуючих російсько-українських відносин на конкретних прикладах. Так, для розгляду ролі мови ворожнечі у поглибленні існуючого конфлікту, була обрана стаття опублікована 12 травня 2022 року на «РИА Новости». Стаття отримала наступну назву: «Кадыров пообещал «бандеровскому отребью» интересное представление в ЛНР»[38].

У статті Рамзан Кадіров, який є головою Чечні, називає українців виключно «бандеровским и националистическим отребьем» та обіцяє їм поразку на Луганському напрямленні. Він відмічає що після вже наявного успіху на Луганщині, військові, під його командуванням, не розслабляються, а удосконалюють свої навички та розробляють нову тактику бою. На думку Кадірова, українці можуть готуватись стільки скільки хочуть, проте їм абсолютно нічого не допоможе [38].

У висловлюваннях Кадірова присутні завуальовані заклики до насильства, що виступає у якості прояву жорсткої форми мови ворожнечі.

Ще з одним прикладом поглиблення існуючого конфлікту за рахунок використання мови ворожнечі можна ознайомитись у статті Інтернет видання «Первый русский» під назвою ««Украина – террористическая марионетка США»: Вассерман объяснил, что делать с режимом в Киеве»[66].

Зміст статті полягає в тому, що російський депутат Анатолій Вассерман заявляє про те, що Україна вже багато років є терористичною організацією, яка повністю підпорядковується США. Так, вибух на Кримському мосту був справжнім терактом, який київська хунта виконала за замовленням американців.

На думку Вассермана, єдиний варіант знищити терор – ліквідувати всю організацію. На додаток до слів депутата, автор статті згадує слова голови Ради

безпеки Росії Дмитра Медведєва про те, що відповіддю на терористичний акт, що відбувся на Кримському мосту стане пряме знищення терористів [66].

В даному випадку використовується жорстка форма мови ворожнечі, оскільки російські представники влади закликають до насильства в сторону українських солдат.

Роль мови ворожнечі у формування нового конфлікту можна розглянути на прикладі ситуації, яка виникла з королевою Єлизаветою. Ця історія відбулась у середині жовтня 2021 року, тоді одночасно два телеканали (ZIK та 24 канал) поширили в маси статті з такими заголовками: «Королева Єлизавета II визнала Крим російським», «Королева Єлизавета II вказала, що Крим є російським». Через декілька днів, заголовки стали ще більш цікавими, наприклад: «Королева втратила в скандал через Крим».

Подібні заголовки в короткі строки спровокували незадоволеність та обурення в українському суспільстві. Почались масові обговорення позиції королеви, особливо ситуація ускладнилась, коли українці дізнались про першоджерело даної інформації.

У якості першоджерела для публікації представлених новин виступив звичайний пост в Інстаграмі «Малої академії наук» міста Севастополь, на якому було представлено фото листа Єлизавети II з адресою «місто Севастополь, Росія». Проте, при більш детальному аналізі стає зрозумілим, що не виявивши усі наявні аспекти, українські медіа поспішили випустити «сенсацію».

Сутність полягала в тому, що під час проведення у Севастополі заняття у гуртку «Цікава англійська», школярі вивчали традиції Великобританії та прийняли рішення написати королеві. Проте, королева самостійно відповідає лише на декілька випадкових листів у день, інші листи розглядаються її фрейліною Філіпою де Пасс. В результаті, на цей лист відповідь дала саме фрейліна, а враховуючи той факт, що на території окупованого Криму не працюють відділення «Укрпошти» і листи, де вказана країна-доставки «Україна» повертаються назад, в неї не було іншого виходу як відмітити у якості країни-доставки – Росію.

Роль мови ворожнечі у провокуванні політичної та економічної кризи в рамках соціально-політичного конфлікту можна побачити на прикладі статті в «Українські правді» під назвою «Російський уроборос: як корупція стала пропагандистською зброєю у війні проти України» [61]. Стаття розповідає про те, що після того як Путін втратив можливість виправдовувати війну в Україні наявністю в межах держави неонацистів, він був змушений в максимально короткі строки шукати інші способи послаблення міжнародної підтримки України зі сторони європейських держав. Саме на цьому етапі, йому на допомогу прийшла українська корупція, яка протягом останніх 30 років вирощувалась безпосередньо представниками російської держави.

Звертаючись до представників західних країн, Путін наголошує на неспроможності української держави існувати самостійно, відмічає високу корумпованість в межах держави та неефективність впроваджених засобів, направлених на боротьбу з корупцією. Проте, наразі такі спроби зі сторони Росії дискредитувати Україну та спровокувати в межах держави політичну або економічну кризу, не дають бажаних результатів. Чого не скажеш про 2020 рік, коли росіянам вдалось ініціювати розвиток кризи в Україні визнавши низку антикорупційних норм антиконституційними [61].

В даній статті наявні елементи м'якої форми мови ворожнечі, оскільки Путін намагається створити негативний імідж Україні та акцентує увагу на неповноцінності країни.

Після оголошення зі сторони Зеленського інформаційної війни Росії, а також використання мови ворожнечі практично у всіх статтях, де відображались новини про діяльність Російської Федерації, положення російської держави на світовій арені значно погіршилось. Розвиток країни зупинився та навіть почалась регресія. У якості підтвердження цього висновку можна звернутись до статті, представленої «НВ Бізнес» у серпні 2022 року. Стаття має назву «Санкції працюють. Вчені з Єля вважають, що на економіку Росії чекає забуття – головне з 70- сторінкової доповіді» [63].

Зміст статті зводиться до того, що в найближчий час Росію очікує повний застій, адже з початку повномасштабного вторгнення до України, РФ покинуло близько тисячі різних компаній. А дії країни направлені на підтримку власної економіки наразі не приносять бажаних результатів. Наприклад, після того як Росію покинула найвідоміша американська мережа ресторанів «Макдональдс», в оборот було введено російські аналоги «Вкусно и точка», але вони не отримали особливої популярності серед російського населення [63].

Прикладом використання мови ворожнечі для роз'єднання суспільства в рамках соціально-політичного конфлікту може виступати стаття у російському Інтернет виданні «РБК» під назвою «Путін призвал военнослужащих армии Украины брать власть в свои руки» [60]. В даній статті детально описується звернення президента Російської Федерації до представників ЗСУ. Зміст звернення полягає в тому, що Путін просить представників Збройних сил України взяти в свої руки всю державну владу: «...не позволяйте неонацистам и бандеровцам использовать ваших детей, жен и стариков в качестве живого щита, берите власть в свои руки. Похоже, нам с вами будет легче договориться, чем с этой шайкой наркоманов и неонацистов, которая засела в Киеве и взяла в заложники весь украинский народ» [60].

В цьому ж зверненні Путін відмітив мужність, професіоналізм та хоробрість українських військових та порадив їм все ж таки скласти зброю і направитись додому, пообіцявши дати змогу без перешкод покинути зону бойових дій. Президент Росії черговий раз наголосив на тому, що це не війна, а спеціальна воєнна операція, яка направлена на захист жителів Донбасу, які протягом останніх 8 років постійно піддаються знущанням та геноциду зі сторони київського режиму.

У представленій промові президента Росії наявна жорстка форма мови ворожнечі, сутність якої полягає у завуальованому заклик до насильства.

Досить часто мова ворожнечі в рамках соціально-політичних конфліктів виступає в ролі інструменту, що порушує права людини. Прикладом цього є стаття опублікована 30 липня у російському Інтернет-виданні «Курьер. Среда».

Стаття була написана Тетяною Ларіною та отримала назву «Посольство РФ в Британії призвало повесить бойцов «Азова» – потому что они не настоящие солдаты» [53].

Зміст статті полягає в тому, що Посольством Росії у Великобританії був випущений відеоролик про Маріуполь та Азовських бойовиків. Головний герой даного ролику викликав в Інтернеті справжній резонанс, адже на увесь світ заявив, наступне: «Азовские боевики заслуживают казни, но не через расстрел, а через повешение, потому что они не настоящие солдаты». Такі висловлювання виступають у якості явної ознаки порушення прав людини, в особливості права на життя [53].

Що стосується використання мови ворожнечі в рамках цієї статі, то тут наявна жорстка форма мови ворожнечі, оскільки присутній заклик до насильства.

Досить широко розповсюджене використання мови ворожнечі в соціально-політичних конфліктах для загострення дискримінації. В якості прикладу можна використати статтю опубліковану в російському онлайн-ЗМІ «Pravda.ru» під назвою «Украинец – это партийная принадлежность» [67].

Зміст статті наголошує на тому, що українці є штучно створеною національністю, а точніше кажучи, навіть партійною приналежністю. У якості підтвердження цьому, автор статті використовує цитату колишнього президента України Петра Порошенка: «Мы возродим на Донбассе украинство». Орієнтуючись на ці слова, автор статті відносить «украинство» до ідеології, а відповідно українці – це члени партії, а не представники окремого народу.

Звертаючись до історії, автор статті відмічає той факт, що перша українська держава (УРСР) була створена Леніним у 1918 році, а до того моменту про українців ніхто і не чув. А славнозвісний український гетьман Богдан Хмельницький підняв повстання у воєводстві Речі Посполитої, яке мало назву «воеводство Русское». Таким чином, в ході цієї статі використовуються елементи м'якої мови ворожнечі, наголос робиться на неповноцінності української держави.

Таким чином, на основі отриманої інформації можна зробити висновок, що, мова ворожнечі виступає у якості одного із основних інструментів впливу під час соціально-політичних конфліктів.

При цьому варто пам'ятати, що її використання може як покращити положення країни за рахунок залучення міжнародної допомоги, так і спровокувати виникнення нових конфліктів, які можуть нести загрозу для подальшого розвитку держави.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі нашого дослідження ми здійснили моніторинг українських і російських онлайн-ЗМІ, що висвітлювали одні й ті самі події. Таким чином, ми проілюстрували як часто сторони російсько-українського конфлікту вдаються до мови ворожнечі.

Без сумнівів можна сказати, що українські інтернет-ЗМІ досить професійно не допускають потрапляння агресивної лексики до своїх журналістських матеріалів. Проте, все ж таки, український інформаційний простір потерпає від поодиноких випадків використання мови ворожнечі.

В період з 2014 по 2022 рік між Україною та Росією ведеться інформаційна війна, яка досягла свого піку під час повномасштабного вторгнення в Україну зі сторони РФ. Головним інструментом інформаційної війни між країнами виступає мова ворожнечі, яка до лютого 2022 року частіше за все проявлялась у вигляді м'яких та середніх форм. Проте регулярні збройні сутички між українськими та російськими військовими спровокували збільшення в онлайн-ЗМІ кількості статей з завуальованими або навіть прямим закликами до насильства. Прикладом останнього є стаття з промовою Кадірова.

Проте, найбільш жорстокою та резонансною вважається стаття Т. Сергійцева «Что Россия должна сделать с Украиной». В цій роботі чітко простежується зневажливе ставлення до українського народу та наявні прямі заклики до насильства. При більш детальному аналізі стає зрозумілим, що дана

стаття повністю порушує права людини і дійсно може бути використана у якості додатково доказу того, що Росія є країною-терористом.

На наш погляд, на сьогоднішній день, в умовах повномасштабного вторгнення, використання мови ненависті в українських онлайн-ЗМІ є припустимим, адже така лексика в українських матеріалах виступає відповіддю на більш жорстокі дії з боку агресора і має контрпропагандистську, оборонну мету.

Мова ворожнечі виступає невід'ємною складовою соціально-політичних конфліктів та здатна поглиблювати вже наявний конфлікт, провокувати формування політичної та економічної кризи, призводити до застою розвитку країни, роз'єднувати суспільство, порушувати права людини та загострювати дискримінацію. Наслідки використання мови ворожнечі можуть стати фатальними для економіки країни. Саме тому, при її використанні представники влади повинні бути максимально обережними.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було зроблено наступні висновки.

У першому розділі дипломної роботи, який являє собою теоретичну частину дослідження, ми навели праці дослідників з журналістикознавства за обраною тематикою та простежили історію вивчення питання використання мови ворожнечі в українських ЗМІ. Ми з'ясували, що науковці досліджують питання агресивної лексики переважно через призму російсько-українського конфлікту, який має місце з моменту набуття Україною незалежності і по сьогоднішній день. Таким чином, визначена проблема не втрачає своєї актуальності вже понад 30 років.

У проаналізованих розвідках можна спостерігати, що мова ворожнечі в українських онлайн-ЗМІ досить рідко порівнюється з такою у іноземних виданнях, а саме у російських. На наш погляд, порівняльний моніторинг українських і російських ЗМІ має бути обов'язковою складовою подібного дослідження, адже для того, щоб зрозуміти контекст і передумови використання мови ненависті в українських журналістських матеріалах, треба знати, як ті чи інші одні й ті самі події висвітлюються іншою стороною конфлікту.

Таким чином, моніторинг став основним методом дослідження. Також були обрані наступні методи, а саме: аналіз, синтез, метод контент-аналізу, історичний метод, метод систематизації, компаративний метод та лексичний аналіз. Весь методологічний інструментарій тим чи іншим чином був задіяний у ході нашої роботи.

Ми звернули увагу на проблему визначення терміну «мова ворожнечі» і з'ясували, що загальноприйнятої дефініції цього явища не існує. Так відбулося, перш за все, через те, що різні нормативно-правові акти країн світу по-різному

визначають мову ненависті, а також, на законодавчому рівні, по-різному до неї ставляться.

Об'єднавши усі спільні характеристики, ми запропонували власне визначення терміну «мова ворожнечі».

Важливим для вирішення проблеми мови ненависті є її класифікація. Нами було запропоновано декілька способів її систематизації: за формою прояву (візуальний та лінгвістичний), за рівнем тяжкості (м'яка, середня та жорстка) і за типом суб'єкта, на який направлена агресивна лексика (расизм, мізогінізм, мізандризм, локалізм, бодішеймінг, віктімблеймінг, ейблизм та ейджизм). Ми дійшли до висновку, що питання класифікації типів мови ворожнечі, особливо за типом суб'єкта, є досить обширним і потребує подальших досліджень на цю тему.

У другому аналітичному розділі ми приділили увагу історії становлення проблеми використання мови ворожнечі в українських масмедіа.

Ми розглянули періодизацію впровадження цензури в Україні і, зважаючи на наукові здобутки авторів попередніх досліджень на тему мови ворожнечі, запропонували власну.

У нашій хронології, як би це не було дивно, відсутні хронологічні рамки, натомість ми поки що запропонували періодизацію, суть якої полягає у причинно-наслідкових зв'язках і виглядає це наступним чином:

- Набуття Україною незалежності;
- Розповсюдження мережі Інтернет серед населення країни;
- Поява соціальних мереж;
- Різні соціальні та політичні події, які становляться майданчиком для інформаційної війни, основною зброєю якої є мова ненависті.

На наш погляд, покращення цієї періодизації може слугувати темою для наступних досліджень науковців.

У цьому ж розділі ми розглянули ключові етапи дослідження обраної теми у міжнародному науковому колі. Проблемі використання мови ворожнечі вчені

західних країн почали приділяти увагу ще у 80-х роках минулого століття. Проте варто зазначити, що питання використання мови ненависті власне в онлайн-ЗМІ стало актуальним тільки у XXI столітті, коли більшість печатних видань почали переходити в онлайн-формат.

Окрім того, ми поверхово дослідили історію становлення української журналістики і ролі мови ненависті у ній. Проаналізувавши ряд журналістських публікацій, а також законодавчих документів, ми дійшли висновку, що на сьогоднішній день, порівняно із ситуацією, яка мала місце у 1990-2000-х роках, українські журналісти наблизились за рівнем своєї професійності до європейських колег і використовують агресивну лексику не так активно, як це було раніше. Про це свідчать і моніторинги незалежних організацій.

Також було розглянуто основні конфліктні питання, які у визначений проміжок часу викликали протиріччя у міжнародній журналістиці, а разом із тим і провокували журналістів до використання мови ненависті.

Ми дійшли висновку, що дослідження історії становлення проблеми використання мови ненависті в українських журналістських публікаціях є важливим і буде залишатися актуальним до тих пір, поки російсько-український конфлікт не дійде до кінця.

У третьому розділі, який має практичний характер, ми здійснили порівняльний моніторинг українських та російських онлайн-видань. Завдяки такому методу дослідження питання, ми наглядно продемонстрували як по-різному на одні й ті самі події реагують сторони російсько-українського конфлікту.

У ході аналізу ряду журналістських публікацій, було виявлено, що російські ЗМІ, на відміну від українських, набагато частіше вдаються до агресивної лексики, а її тип, за рівнем тяжкості наслідків для суспільства, здебільшого середній та жорсткий.

Ми з'ясували, що головною тенденцією використання мови ненависті в онлайн-виданнях є те, що саме російська сторона є агресором у інформаційній

війні з Україною, а отже усі журналістські публікації, що містять мову ворожнечі, являють собою відповідь на жорстокість з боку Росії.

На наш погляд, з плином часу, проблема мови ненависті в українських онлайн-виданнях не втрачатиме своєї актуальності, що у майбутньому дасть науковцям великі можливості для вивчення та пошуків її вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданова І., Лептуга О. «Мова ворожнечі» в текстах українськомовного медіапростору // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. 2020. № 7. С. 6-11.
2. Букіна Н. Специфіка висвітлення російсько-української війни на медіакритичних онлайн-ресурсах // X Всесвітній конгрес «Авіація в ХХІ столітті» - «Безпека в авіації та космічні технології» / Національний авіаційний університет. Київ, 2022.
3. Васьківська О. Особливості інформаційних каналів соціальних мереж під час російсько-української війни // Актуальні проблеми науки, освіти та суспільства в сучасних умовах: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції / ЦФЕНД. Полтава, 2022. С. 72-73
4. Глушко А. Візуальні засоби мови ворожнечі як інструмент інформаційної війни // Наукова стаття / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2017. № 23. С. 132-154.
5. Гнатюк В. «Мова ворожнечі» в російсько-українській війні 2014–2015 років та національна самосвідомість українців // Наукова стаття / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2015. № 2. С. 47-52.
6. Дуцик Д. «Мова ворожнечі» в дискурсі українських медіа // Стаття / ДонДУУ. Донецьк, 2012., вип. 217 Т. 13. С. 112-118.
7. Жаботинская С. Язык как оружие в войне мировоззрений. Київ, 2015. 90 с.
8. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору // Стратегічні пріоритети. 2016. № 4. С. 90-97.
9. Коцарев О. Типологія Інтернет-ЗМІ // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Київ, 2006. С. 321-324.

10. Матвієнків С. Мас-медіа і демократизація сучасного суспільства // Науковий вісник ужгородського університету. Ужгород, 2005. С. 216-223.
11. Медведєва М., Дібрівна Е., Кухарчук Р. «Мова ненависті» в міжнародному та європейському правовому контексті // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київ, 2017. С. 95-105.
12. Мельникова-Курганова О. Засоби інформаційного впливу під час війни: типи, трансформація, тенденції // X Всесвітній конгрес «Авіація в XXI столітті / Національний авіаційний університет. Київ, 2022.
13. Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи / за ред. Бондаренко О. Київ: ГО Центр «Соціальна дія», 2015. 64 с.
14. Політична цензура в Україні // Національна безпека і оборона: аналітична доповідь Центру Разумкова / за ред. Л. Шангіной. Київ, 2002. С. 64.
15. Сарміна Г. Особливості функціонування мови ворожнечі в інтернет-просторі // Наукова стаття / Національний університет "Острозька академія". Рівне, 2019. № 7. С. 27-30.
16. Словник української мови в 11 томах / за ред. Білодіда І. Київ: Наукова думка. 1000 с.
17. Фіялка С. Мова ворожнечі на сторінках проросійських інтернет-медій у соціальних мережах // Наукова стаття / Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Київ, 2016. С. 14-21.
18. Enarsson T., Lindgren S. Free speech or hate speech? A legal analysis of the discourse about Roma on Twitter // Information & Communications Technology Law. 2018. № 28. 18 с.
19. Matsuda M. Public Response to Racist Speech: Considering the Victim`s Story // Legal Storytelling. Hawaii, 1989. С. 2320-2381.
20. Suggs S. Communicating health messages a framework to increase the effectiveness of health communication globally. London: World Innovation Summit for Health, 2015. 46 с.

21. Van dijk T. The mass media today: discourses of domination or diversity? // Of the European institute for Communication and Culture. Portoroz, 1995. С. 27-45.

22. Wodak R., Van dijk T. Racizm at the Top: Parliamentary Discourses on Ethnic Issues in Six European States. Klagenfurt: Drava Verlag, 2000. 391 с.

Електронні ресурси

23. 20 років з дня вбивства Георгія Гонгадзе: головні факти про резонансну справу // УНІАН: [Веб-сайт]. URL: <https://www.unian.ua/society/vbivstvo-gongadze-vse-shcho-vidomo-pro-rezonansnu-spravu-novini-ukrajini-11147831.html> (дата звернення: 02.11.2022).

24. 22 роки тому було вбито Георгія Гонгадзе. Як змінив Україну найгучніший злочин перших десятиліть незалежності // НВ: [Веб-сайт]. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/21-rik-z-dnya-vbivstva-zhurnalista-georgiya-gongadze-podrobici-video-novini-ukrajini-50112394.html> (дата звернення: 02.11.2022).

25. Ані слова про незалежність – огляд преси за 24 серпня 1991 року // BBC News Україна: [Веб-сайт]. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/press_review/2016/08/160822_24aug91_ukr_press_sx (дата звернення: 02.11.2022).

26. В ЛНР пожаловались на украинских военных в «неадекватном состоянии» // Lenta.Ru: [Веб-сайт]. URL: <https://lenta.ru/news/2022/04/30/neadekvat/> (дата звернення: 02.11.2022).

27. Випуск газет в Україні (1991-2019) // Книжкова палата України: [Веб-сайт]. URL: <http://www.ukrbook.net/statistika/periodyka2020.pdf> (дата звернення: 25.10.2022).

28. Во Львовской области четверо школьников отравились алкоголем // РИА Новости: [Веб-сайт]. URL: <https://ria.ru/20161006/1478646721.html> (дата звернення: 02.11.2022).

29. «Вулиці всіяні тілами». У Бучі в братській могилі поховали 280 людей — мер // НВ: [Веб-сайт]. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/bucha-u-bratskiy-mogili-pohovali-280-lyudey-mer-novini-ukrajini-50230592.html> (дата звернення: 02.11.2022).

30. Два українця пытались провезти в Россию почти тысячу бутылок алкоголя // РИА Новости: [Веб-сайт]. URL: <https://ria.ru/20161006/1478631302.html?in=t> (дата звернення: 02.11.2022).

31. Діджиталізація в Україні: електронне врядування та держпослуги // Тиждень: [Веб-сайт]. URL: <http://week.dp.gov.ua/osvitnia-prohrama/pislya91/digitalizaciya-v-ukraini> (дата звернення: 02.11.2022).

32. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи №994_687 від 21.07.2006 // Верховна Рада України: [Веб-сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_687#Text (дата звернення: 02.11.2022).

33. Жители Константиновки в третий раз разрушили памятник «АТОшникам» // ForPost: [Веб-сайт]. URL: <https://sevastopol.su/news/zhiteli-konstantinovki-v-trety-raz-razrushili-pamyatnik-atoshnikam> (дата звернення: 02.11.2022).

34. Загальна декларація прав людини № 995_015 від 10.12.1948 // Верховна Рада України: [Веб-сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 02.11.2022).

35. «Звериное нутро у людей». Как на Украине кошмарят за русский язык // Аргументы и Факты: [Веб-сайт]. URL: https://aif.ru/politics/world/zverinoe_nutro_u_lyudey_kak_na_ukraine_koshmaryat_z_a_russkiy_yazyk (дата звернення: 02.11.2022).

36. Зеленський про статтю РИА Новости: Один з доказів для майбутнього трибуналу // Українська правда: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/4/7337177/> (дата звернення: 02.11.2022).

37. Зеленський пропонує полякам додаткові права на знак вдячності за підтримку // Українська правда: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/11/7357585/> (дата звернення: 02.11.2022).

38. Кадыров пообещал "бандеровскому отребью" интересное представление в ЛНР // РИА Новости: [Веб-сайт]. URL: <https://ria.ru/20220512/kadyrov-1788225370.html> (дата звернення: 02.11.2022).

39. Как Запад разрушает торговлю и раскручивает продовольственный кризис // Рен-ТВ: [Веб-сайт]. URL: <https://ren.tv/news/v-mire/987003-kak-zapad-razrushaet-torgovliu-i-raskruchivaet-prodovolstvennyi-krizis> (дата звернення: 01.11.2022).

40. Криза біженців: Меркель – під вогнем критики // ISPC: [Веб-сайт]. URL: <https://www.ispc.org.ua/archives/2572> (дата звернення: 02.11.2022).

41. Мовний закон у сфері послуг. Де мають обслуговувати українською, чи можливі винятки та як поскаржитися — всі подробиці // НВ: [Веб-сайт]. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/16-sichnya-nabuvaye-chinnosti-norma-zakonu-pro-ukrajinsku-movu-podrobici-novini-ukrajini-50135184.html> (дата звернення: 02.11.2022).

42. На Донеччині вандали сплюндрували пам'ятник загиблим бійцям АТО // Українська правда: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/01/3/7167443/> (дата звернення: 02.11.2022).

43. На Луганщині росіяни взяли в полон водія евакуаційного автобуса й записали пропаганду – ОВА // Українська правда: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/1/7343371/> (дата звернення: 02.11.2022).

44. Немає пророку у своїй Вітчизні // Українська правда: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2000/09/1/2980931/> (дата звернення: 02.11.2022).

45. Не простоял и суток: в донецкой Константиновке разрушили памятник «героям АТО» // Антифашист: [Веб-сайт]. URL:

<https://antifashist.com/item/ne-prostoyal-i-sutok-v-doneckoj-konstantinovke-razrushili-pamyatnik-geroyam-ato.html> (дата звернення: 02.11.2022).

46. Орк // Словник української мови та культури: [Веб-сайт]. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%9E%D1%80%D0%BA> (дата звернення: 02.11.2022).

47. Орки КИДАЮТЬ ВСЕ І ТИКАЮТЬ: ЗСУ ЖЕНУТЬ армію РФ до кордону // YouTube: [Веб-сайт]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zq8wZ9JAhB4> (дата звернення: 01.11.2022).

48. Окупанти обкрадають лікарні й змушують лікувати поранених росіян – розвідка // Українська правда: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/1/7343333/> (дата звернення: 02.11.2022).

49. Откупиться от геноцида. Что Зеленский подарит полякам вместе с особым статусом // 360: [Веб-сайт]. URL: <https://360tv.ru/tekst/obschestvo/otkupitsja-ot-genotsida-hto-zelenskij-podarit-poljakam-vmeste-s-osobym-statusom/> (дата звернення: 02.11.2022).

50. Первый ЛГБТ-прайд в Запорожье: с масками, дистанцией, петардами и револьвером // Hromadske: [Веб-сайт]. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/pervyj-lgbt-prajd-v-zaporozhe-s-maskami-distanciej-petardami-i-revolverom> (дата звернення: 01.11.2022).

51. Перемога Зеленського на виборах: чого слід очікувати від нього як президента України // 24 канал: [Веб-сайт]. URL: https://24tv.ua/zelenskiy_prezident_ukrayini_2019_shho_bude_dali_prognoz_n1144032 (дата звернення: 02.11.2022).

52. Пора домой. Европа устала от украинских беженцев // РИА Новости: [Веб-сайт]. URL: <https://ria.ru/20220605/bezhentsy-1793154412.html> (дата звернення: 01.11.2022).

53. Посольство РФ в Британии призвало повесить бойцов «Азова» – потому что они не настоящие солдаты // Kurer-sreda: [Веб-сайт]. URL: <https://kurer-sreda.ru/2022/07/30/posolstvo-rf-v-britanii-prizvalo-povesit-boitsov-azova-potomu-hto-oni-ne-nastoiashchie-soldaty> (дата звернення: 02.11.2022).

54. Преса не передбачила Незалежність: 24 серпня 1991 виходили матеріали про екстрасенса, бездарну Бурмаку та інтерв'ю Ляшка (СКАНИ) // Texty.org.ua: [Веб-сайт]. URL: https://texty.org.ua/fragments/70321/Presa_ne_peredbachyla_Nezalezhnist_24_serpn_a_1991-70321/ (дата звернення: 02.11.2022).

55. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України №2782-ХІІ від 12.06.2022 // Верховна Рада України: [Веб-сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (дата звернення: 02.11.2022).

56. Про етичні принципи журналістики: Резолюція Ради Європи №1003 від 1993 р // Центр демократії та верховенства права: [Веб-сайт]. URL: <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1003-1993-pro-etychni-pryntsypy-zhurnalistyky/> (дата звернення: 02.11.2022).

57. Про інформацію: Закон України №2657-ХІІ від 15.06.2022 // Верховна Рада України: [Веб-сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 02.11.2022).

58. Про національні меншини в Україні: Закон України №2495-ХІІ, від 25.06.92 // Верховна Рада України: [Веб-сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 02.11.2022).

59. Про телебачення і радіомовлення: Закон України №3759-ХІІ від 07.10.2022 // Верховна Рада України: [Веб-сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 02.11.2022).

60. Путин призвал военнослужащих армии Украины брать власть в свои руки // РБК: [Веб-сайт]. URL: <https://www.rbc.ru/politics/25/02/2022/6218eb349a7947c006e9c19f> (дата звернення: 02.11.2022).

61. Російський уроборос: як корупція стала пропагандистською зброєю у війні проти України // Українська правда: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/07/4/7356208/> (дата звернення: 02.11.2022).

62. ««русотуристо» мають жити лише в «руському мирі // АрміяInform: [Веб-сайт]. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/10/rusoturysto-mayut-zhyty-lyshe-v-ruskomu-myri/> (дата звернення: 01.11.2022).

63. Санкції працюють. Вчені з Єля вважають, що на економіку Росії чекає забуття — головне з 70-сторінкової доповіді // НВ: [Веб-сайт]. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/sankciji-proti-rosiji-yak-voni-diyut-51-novini-ukrajini-50262318.html> (дата звернення: 02.11.2022).

64. Стаття 161. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками // Протокол: [Веб-сайт]. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_161/ (дата звернення: 01.11.2022).

65. Українцы выбрали президентом «еврейского клоуна» // ТВЦ: [Веб-сайт]. URL: <https://www.tvc.ru/news/show/id/159330> (дата звернення: 02.11.2022).

66. «Украина – террористическая марионетка США». Вассерман объяснил, что делать с режимом в Киеве // Царьград: [Веб-сайт]. URL: https://tsargrad.tv/news/ukraina-terroristicheskaja-marionetka-ssha-vasserman-objasnil-chto-delat-s-rezhimom-v-kieve_642129 (дата звернення: 02.11.2022).

67. Украинец – это партийная принадлежность // Правда.Ру: [Веб-сайт]. URL: <https://nasledie.pravda.ru/1246428-ukraine/> (дата звернення: 02.11.2022).

68. Уникання мови ворожнечі наблизить мир // Детектор Медіа: [Веб-сайт]. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/14133/2015-09-07-unykannya-movy-vorozhnechi-nablyzyt-myr/> (дата звернення: 02.11.2022).

69. У справі отруйного алкоголю знайшли «російський слід» // Українська правда: [Веб-сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/10/1/7122308/> (дата звернення: 02.11.2022).

70. Что Россия должна сделать с Украиной // РИА Новости: [Веб-сайт]. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> (дата звернення: 02.11.2022).

71. Эксперт провела параллели между «резней в Буче» и постановкой в деревне Рачак // Lenta.Ru: [Веб-сайт]. URL: <https://lenta.ru/news/2022/04/05/expert/> (дата звернення: 02.11.2022).

72. Countering illegal hate speech online // European Commission: [Веб-сайт]. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_262 (дата звернення: 02.11.2022).

73. How the Russian Media Spread False Claims About Ukrainian Nazis // New York Times: [Веб-сайт]. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/07/02/world/europe/ukraine-nazis-russia-media.html> (дата звернення: 14.10.2022).